

HRVOJE PETRIĆ
Koprivnica

GOSPODARSKI ELEMENTI RAZVITKA GRADA KOPRIVNICE
OD SREDINE XVIII. STOLJEĆA DO 1872. GODINE

*ECONOMIC DEVELOPMENT OF THE CITY OF KOPRIVNICA, FROM MID - 18TH
CENTURY TO 1872*

This text is aimed at showing main directions of historical development of Koprivnica, for the period of mid-18th century until coming of the railway. The summary deals with analysis of the town in the period, when Koprivnica was again fully living an urban life of the middle-class.

Poljoprivreda

U 18. i pogotovo 19. stoljeću nije na selu u ovom dijelu Hrvatske, pa prema tome i u koprivničkim poljoprivrednim predgrađima, bio samo karakterističan početak prijelaza iz kasnog feudalizma na nove kapitalističke odnose već i po proizvodno-organizacijskoj transformaciji poljoprivredne proizvodnje, koja zapravo dolazi s promjenama materijalnih mogućnosti i sredstava za proizvodnju. Iako se kukuruz počeo u podravskom kraju uzgajati već u 17. stoljeću, ova kultura svoju dominaciju ovdje stječe tek u 19. stoljeću, pa, uz krumpir i jačanje stočarstva, postaje okosnica ne samo kvantitativnog povećanja poljoprivredne produkcije već i gospodarskog rasta, pa i određenog demografskog "booma" i općeg razvitka Podravine. Kukuruz i krumpir, uz druge činitelje, mogu se u 19. stoljeću označiti kao prava revolucionarna inovacija, koja je uvelike promijenila prilike u ovom dijelu Hrvatske.¹

Usprkos tomu, razina životnog standarda i prilike u kojima je živjelo stanovništvo koprivničkih poljoprivrednih predgrađa bile su više nego loše. Ekonomika seljačkog gospodarstva uglavnom je u okvirima naturalnog gospodarstva, dok se manji dio uroda uključuje u robno-novčanu razmjenu, i to uglavnom tek nešto više od omjera koji je seljaku potreban da namakne sredstva za porez.²

Osnovicu gospodarenje u koprivničkoj Podravini u drugoj polovici 18. i u 19. stoljeću činilo je ekstenzivno i autarkično ratarstvo.³ Usprkos nepovoljnim općim prilikama i uvjetima, ovaj kraj pripadao je tada među najnaprednija poljoprivredna područja južnog dijela Habsburške Monarhije. Nove promjene ipak su polagano prodirale na selo usprkos tome što su nedostajale odgovarajuće društvene i materijalne snage za provedbu

ozbiljnijih zahvata u cilju poboljšanja stanja i odnosa u toj primarnoj djelatnosti gospodarstva. Seljaštvo se nalazilo u relativnom siromaštvu, no utjecaje novih kapitalističkih odnosa i industrijske revolucije nije više moglo zaustaviti.⁴ Sve do druge polovice 19. stoljeća bio je pretežit tropoljni sustav obrade zemlje s nerazumno obimnim ugarom. Međutim, prodiranjem novih odnosa, i obveze seljaka znatno su se povećale, pa ugar postaje nedovoljno iskorišteni dio gospodarstva.⁵

U strukturi tadašnje ratarske ekonomije prema kraju 19. stoljeća sve više dominiraju pšenica i kukuruz, uz krumpir kao glavnu povrtnu kulturu. Stare tradicionalne krušne kulture, kao što su raž, napolica, proso i heljda, razmjerno brzo gube na svojem uporabnom značenju. Računa se da je sijanje kukuruza u Varaždinski generalat uvedeno po prvi puta 1612. godine,⁶ spominje se u učestaloj uporabi na području grada Koprivnice 1794. godine,⁷ da bi se ova osobita kultura osobito proširila u 19. stoljeću. Slična velika pozornost posvećivala se i uzgoju pšenice čije je relativno sudjelovanje u strukturi sjetvenih površina osobito poraslo u drugoj polovici 19. stoljeća, tim više što je na tržištu imala razmjerno dobru prolaznost i što je bila jedan od osnovnih izvora gotova novca za porez i druge potrebe seoskih gazdinstava (dok se u kući jeo kukuruzni kruh). Velik utjecaj na povećanje prinosa ove autohtone i tradicionalne kulture, a i ukupne poljoprivredne proizvodnje u koprivničkoj Podravini imalo je Gospodarsko učilište u Križevcima, osnovano 1860. godine.⁸ Iz iste se godine u koprivničkim gradskim spisima sačuvao natječaj za primanje pitomaca u Gospodarsko učilište u Križevcima.⁹ Međutim, slaba agrotehnika i organizacija rada i tržišta, autarkične navike, financijske nemogućnosti seljaka i drugi činitelji uvjetovali su u to vrijeme ipak još vrlo niske prosječne prinose glavnih poljoprivrednih kultura. Kako se 1783. godine očekivala dobra žetva u županijama južne Ugarske te u Križevačkoj, Varaždinskoj i Zagrebačkoj županiji, bilo je određeno da će personal za pečenje kruha biti, između ostalih mjesta, u Koprivnici ili Drnju.¹⁰ Sačuvan je koncept dopisa Gradskog magistrata Koprivnice upućen 1794. godine Namjesničkom vijeću s izvještajem o manjem urodu žita nego se to očekivalo, a pridodan je i popis cijena žitu.¹¹ Iz iste godine je izvještaj o stanju žita i usjeva,¹² a godinu dana kasnije određeno je da se zemljane površine što više zasiju proljetnim sjemenom živežnih namirnica, da bi se tako spriječila nestašica hrane. Koprivničani su se osobito morali pobrinuti i za sjeme onih namirnica koje nisu žitarice, npr. krumpira.¹³ Godine 1814. zabilježen je u jednom izvještaju slab urod žita na području grada Koprivnice,¹⁴ stoga je Gradski magistrat molio dozvolu kupnje žita na teritoriju Vojne krajine, i to Đurđevačke pukovnije.¹⁵ Sličan je izvještaj sačuvan za 1815. godinu gdje se posebno navodi urod žita i sijena.¹⁶ O urodu žita na području Koprivnice možemo doznati 1806. godine¹⁷, a iz iste je godine sačuvan predračun troškova za podizanje gradske žitnice.¹⁸ Iz 1818. godine postoje podaci o unapređenju poljoprivrede u izvještaju o gnojenju zemlje na području predgrađa Koprivnice.¹⁹ Da su se u poboljšavanju poljoprivrede vidjeli pomaci, govore nam podaci iz 1830. o produkciji živeža i pića te o urodu žita i sijena iz 1835. godine.²⁰ Uz kukuruz i pšenicu, kao osnovnih krušarica i stočne hrane, upravo krumpir je bio najvažniji poljoprivredni proizvod koprivničke Podravine, neophodan i mnogo korišten u ljudskoj i stočnoj prehrani, a u ovaj su ga kraj vjerojatno donijeli u 18. stoljeću graničari ratujući u Češkoj i Poljskoj.²¹

Voćarstvu se u koprivničkom kraju posvećivala nedovoljna pozornost, bez obzira što podneblje, konfiguracija i tlo pružaju značajne mogućnosti i za komercijalni uzgoj većeg broja različitog voća. Nešto voćaka obvezatno se gajilo uz ili u okviru vinograda

na Bilogori ili sjevernih kalničkih obronaka, ali se ovo voće uglavnom koristilo isključivo samo za domaće potrebe i nije imalo organiziranu komercijalnu proizvodnju.²² Uz to je još 1856. godine u Koprivnici predviđeno da će koprivnička škola imati uređen školski vrt i rasadnik voćaka.²³ Uz taj prijedlog postojao je još jedan koji regulira uzgoj voćaka u školskom vrtu 1872. godine.²⁴ Oko Koprivnice najviše se uzgajala jabuka (ječmenika, zelenika, pogačona...), kruška (tepka i druge), šljiva, oskoruša, trešnja, orah, kesten, breskva i ribiz.²⁵ Od nekih se plodova pekla rakija, a sačuvan je jedan spor zbog kotla za rakiju. Zanimljivo je da je 1817. godine došlo do zabrane pečenja rakije iz plodova.²⁶

Brežuljkasti dijelovi južnih i zapadnih dijelova prigradskih naselja i idilični brežuljci Bilogore i Kalnika učinili su u ovom kraju od pamtivijeka popularnim vinogradarstvo, gorice i kleti, ne samo kao poljoprivrednu granu nego i za utjehu starima koji se više nisu mogli baviti teškim poljoprivrednim radovima te kao inspiraciju mnogim umjetnicima. Sadile su se starinske loze (belina, crnina, imbrina, kadarka itd.) na koprivničkom području na Dubovečkom brijegu, Zvirišću, Močilskom brijegu, Draganovcu, Jagnjedovcu, Starigradu, Hajdučkom brijegu, Bakovćicama i drugdje.²⁷ Grad Koprivnica imao je vinski podrum koji se spominje 1834. godine, a tamo je, izgleda, 1842. godine bila točionica.²⁸ Sredinom 19. stoljeća postojala je vinarija koju je grad iznajmljivao.²⁹ Uz to na području grada se 1854. godine spominju poljski i vinogradarski čuvari.³⁰ Vinogradarstvo je u drugoj polovici 19. stoljeća doživjelo duboku krizu zbog masovnog oboljenja vinove loze trsovom uši ili filokserom.³¹

Po izvještaju magistrata vidi se da se oko 1775. godine u Koprivnici uzgajalo dudovo stablo. U izvještajima se napominje da građani, usprkos stimulacijama, nisu željeli uzgajati dudov svilac, pa nije bilo ni svilenih čahura, a 1775. godine grad je dobio nadglednika za uzgoj dudova.³² Ova se djelatnost razvila jer po njoj nekadašnja Mala ulica dobiva naziv Svilaraska, ali centralne vlasti nisu bile zadovoljne ovom djelatnošću u našim krajevima.³³ Uz to spominju se brojni bunari u gradskim ulicama i predgrađima što pokazuje da se gradska uprava brinula o opskrbi vodom pučanstva.³⁴

Koprivnička seoska predgrađa (Banovec, Bregi, Brežanec, Dubovec, Miklinovec i druga) bila su izvan intenzivnijeg dometa tehničkog napretka koji je sa sobom nosila industrijska revolucija, pa je stoga autarkičnost u uporabi poljoprivrednih alatiljki došla u punoj mjeri do izražaja. Tako su u osnovnoj obradi žitarica prevladavali drveni plugovi i rala.³⁵ Žito se želo gotovo isključivo srpom, a slama se uredno slagala u ritke - potrebne za obnavljanje krovova kuća. Ovdje su u pomoć kod žetve i vršidbe dolazili mnogobrojni seljaci iz Hrvatskog zagorja i ponešto iz Međimurja. Sve se radilo ručno i uz pomoć kravlje i konjske sprege. Nadničari su dobivali hranu, noćenje na sjeniku i određenu količinu žita, svojim kućama vraćali su se tek u kolovozu. Vršilice su ovdašnji bogatiji poljoprivrednici uveli kasno u odnosu na druge razvijenije poljoprivredne krajeve Habsburške Monarhije. Dio seljaštva bio je doslovce fizički upropašten prekomjernim radom, slabom prehranom, lošim stambenim uvjetima i abnormalnim nametima.³⁶

Sve do druge polovice 19. stoljeća stoka se timarila na vrlo ekstenzivan i primitivan način uz male dnevne priraste, a tek kasnije se organiziranije prilazi oplemenjivanju i uvođenju kvalitetnijih pasmina, boljoj organizaciji proizvodnje i tržišta, te stajskom tovu u kombinaciji s ispašom. Svaštarsko stočarstvo, koje se dobrim dijelom oslanjalo na ispašu na pašnjacima i žirenje u šumama, imalo je dosta ekstenzivan karakter. U jednom dokumentu iz 1794. godine vidi se da se očekivao slab urod zbog suše te se od Gradskog magistrata tražilo da, s obzirom na prehranu stoke, pošalje izvještaj o stanju

usjeva i pašnjaka na području grada Koprivnice te mišljenje kakva će biti žetva.³⁷ Iz godine 1839. postoje podaci o branju i krađi žira.³⁸ Sačuvani su iskazi vlasnika stoke o pašnji u gradskim šumama iz 1847. godine koji prikazuju tadašnji rašireni način prehrane stoke.³⁹ No već u drugoj polovici 19. stoljeća sačuvani su podaci po kojima je zabranjeno žiriti svinje u gradskim šumama, kao primjerice 1865. godine.⁴⁰ U brojnim se dokumentima od 1816. do 1871. godine spominje žirenje svinja, branje žira te licitacije žira primjerice u šumi Drakšin.⁴¹

Općenito se može reći da su uzgoj i njega stoke bili neadekvatni i slabi.⁴² Bilo je i problema sa stočnim zarazama pa je Hrvatsko kraljevsko vijeće 1770. godine javilo nadređenim vojnim vlastima da istraže kako je s vojnog teritorija stočna zaraza prešla na gradski teritorij.⁴³ Kako su se gradske vlasti brinule za zdravlje stoke, vidi se iz spisa za 1794. godinu,⁴⁴ a još iz 1796. godine imamo prijedlog za unapređenje stočarstva u Koprivnici.⁴⁵ Uz mjere za unapređenje stočarstva gradske su vlasti morale izdavati i mjere protiv krađe stoke, kao primjerice 1817. godine.⁴⁶ Posebno je zanimljiv popis stoke iz 1818. godine koji govori o razvijenosti stočarstva u koprivničkim predgrađima.⁴⁷

U koprivničkoj Podravini uzgajale su se gotovo isključivo domaće pasmine goveda, koje nisu bile suviše izdašne ni po mliječnosti ni prema proizvodnji mlijeka. Većinom se uzgajala buša, te podolac, crveno-žuto zagorsko govedo i neke druge pasmine.⁴⁸ U svinjogojstvu je bila najraširenija pasmina šiška, a ona se kasnije prestajala uzgajati, iako je bila prilagođena za držanje na pašnjacima i za žirenje u šumama. Usprkos promjeni pasmine, jer masovno se uvodio bagun i njegova nešto masnija varijanta gican, pašnjak je ipak ostao osnovni izvor u prehrani svinja.⁴⁹ Na drugoj strani, s obzirom na sveopću uporabu konja u obradi njiva i u prometa, konjogojstvo je ostvarivalo svoj puni procvat. Kako bi poboljšalo koprivničko konjogojstvo Ugarsko namjesničko vijeće je pozvalo Gradski magistrat da 1781. godine pošalje tabelu o uzgoju plemenitih vrsta konja,⁵⁰ a već iduće godine je odobrilo kupnju 2 pastuha za podizanje plemenite vrste konja.⁵¹ Na razvoju konjogojstva posebice se radilo 1794. godine.⁵² Razvijeno konjogojstvo spominje se u Koprivnici 1817. godine⁵³, a 1865. godine grad je davao nagrade za uzgoj konja.⁵⁴ Najveći promet konjima odvijao se na specijaliziranom sajmu stoke u Koprivnici.⁵⁵ Peradarstvo je dobivalo novo značenje jer je jačao promet peradi i jajima. Od peradi uzgajala se u Koprivnici kokoš (mala), štajerska, a od druge peradi patka, guska i puran. Od ukrasnih kokoši imućniji su građani uzgajali biserku i pauna.⁵⁶ Ipak, uzgoj peradi ostao je tada i dalje na nekomercijalnoj razini, tj. na dvorišnom i ispašnom držanju.⁵⁷

Ovčarstvo nije imalo veće gospodarsko značenje, a ovca se držala gotovo isključivo zbog vune. U 18. stoljeću, oko 1774. godine, u Koprivnici je postojao pokušaj propagiranja uzgoja novih pasmina ovaca, što je odbačeno zbog toga što je zemljište bilo podvodno i neprikladno za ispašu ovaca. Uz to je i metiljavost bila velika zapreka držanju ovaca.⁵⁸ Također se 1783. godine spominje oglas prodaje španjolskih ovaca zbog dobre kakvoće vune.⁵⁹ Postoje podaci i o uzgoju koza iz 1783. godine, kada se one zabranjuju tjerati na šumsku pašu jer su činile štetu mladom drveću.⁶⁰ O uzgoju koza i dalje se brinulo pa je primjerice izvršeno cijepjenje 1852. godine.⁶¹

Značajno mjesto u sezonskoj svakodnevici, a što je imalo i određenu ekonomsku važnost, zauzimali su lov i ribolov.⁶² Zanimljiva je odredba o tarifama na trgovinu ribama i kornjačama u gradu iz 1840. godine, što pokazuje da se ne samo ribarilo nego i

trgovalo ribama.⁶³ Ribolov još uvijek nije bio reguliran na području grada, a konačno to se uređuje prema županijskim uputama tek 1857. godine.⁶⁴ Godine 1832. spominje se arendator lova Toma Lacković,⁶⁵ a 1835. Nikola Stojanović.⁶⁶ U gradskim šumama bilo je vjeverica, lasica, kuna, lisica, jazavaca, divljih mačaka, vukova, srna, divljih svinja, zečeva, ježeva i vidre u potoku Koprivnici i gradskim tvrđavnim opkopima. U prvoj polovici 19. stoljeća propisan je lovostaj koji se primjerice spominje 1837. godine,⁶⁷ a 1857. godine izdaju se dozvole za lov.⁶⁸ Zakonski članci o lovu postoje iz 1871. godine kada se spominje i zabrana lova na gradskom području.⁶⁹ Godine 1872. ustanovljuju se lovišta, a gradsko lovište dano je u zakup s time da se ponovo spominje zabrana lova.⁷⁰ Da je usprkos zabranama postojalo kršenje lovostaja, imamo podatke u jednom spisu iz 1873. godine.⁷¹ Pčela se primitivnim pčelarenjem uzgajala radi meda i voska. Med se iz košnice uzimao dušenjem cijeloga roja, a iz saća se vadio cijedenjem. Uz pčelarstvo Koprivnica je imala i bogate šume. Tako je Krčelić u svojim Annuama u 18. stoljeću spomenuo gradske šume: Kamenicu, Žlebice, Malu Mesaricu, Bašića Brdo, Šušnjar, Razbojišće, Vučju jamu, Crnu goru, Bukovu gredu, Stipanića, Bilo Škopara, Dražića, Vrabornički breg, Petrov dol, Pestovec i Miholansku stražu.⁷² Godine 1780.⁷³ i 1786. godine spominje se spor između grada Koprivnice i biskupskih podložnika iz Ivanca, Kunovca i Pustakovca zbog oduzimanja njihove stoke iz šume Drakšin.⁷⁴

Prometno-trgovačke funkcije

Radovi na izgradnji tvrdih, makadamskih cesta u ovom dijelu Hrvatske počinju u drugoj polovici 18. stoljeća.⁷⁵ Do tada ovdje nije bilo tvrdih cesta, tako da je kolski promet bio razmjerno slabo razvijen, još je bilo primjera karavanskog prijevoza, a uvelike se koristila rijeka Drava kao prometna arterija. U početku su se proširivale i nasipavale uglavnom dravskim šljunkom samo glavne cestovne veze,⁷⁶ pa su najprije nastale prvo dvije magistralne ceste značajne za Koprivnicu: Maribor-Koprivnica-Osijek⁷⁷ koje je dio od Pitomače, preko Đurđevca, Virja i Novigrada Podravskog do granice građanske Hrvatske kod Koprivnice moderniziran i ponovo izgrađen oko 1857. do 1859. za zapovjednika Đurđevačke krajiške pukovnije Ignaca pl. Čivića⁷⁸ i Bjelovar-Virje-Koprivnica-Legrad,⁷⁹ krajem 18. stoljeća i tvrda cesta Koprivnica-Križevci⁸⁰ - Ivanić-grad,⁸¹ a postoji i niz manjih cesta.⁸² Značajnije regionalne i lokalne ceste u koprivničkoj okolici dobivaju tvrdu podlogu tek u drugoj polovici 19. stoljeća. Mnoge od njih prate trase starijih poljskih puteva i vijugaju ravnicom zavisno od posjedovnih međa.⁸³ Izgradnja makadama izravno se odrazila na stvaranje i određeni prosperitet stacionarne trgovine u Koprivnici, a veliki troškovi i dugo vrijeme transporta utjecali su na slabiji razvitak većih obrtničkih radionica i manufaktura, koje stanje se poboljšalo tek izgradnjom željeznica. Primjerice sredinom 19. stoljeća od Koprivnice preko Križevaca do Zagreba putovalo se kočijom oko 19 sati.⁸⁴

Formiranje željezničke mreže bilo je važan čimbenik ekonomske i društveno-socijalne transformacije u široj koprivničkoj okolici. Željeznica je bila jedan od snažnih uvjeta inovacija, a omogućila je kasnije brži gospodarski razvitak te procese deagrarizacije i industrijalizacije u gradu. Uz prirodne i ostale društvene elemente, upravo je željeznica bila jedan od važnijih pokretača nove prostorne slike naseljenosti ovog dijela Hrvatske.⁸⁵

Još je 1842. godine postojao prijedlog izgradnje željezničke pruge preko Stolnog Biograda pa istočnom obalom Balatona preko Koprivnice i Zagreba do Karlovca.⁸⁶ Po prijedlogu V. Šimraka iz godine 1846. trebala se graditi željeznička pruga iz Karlovca, preko Zagreba, Križevaca i Koprivnice do Varaždina.⁸⁷ Izvod iz zapisnika sjednice Trgovačko-obrtničke komore, održane 22. ožujka 1857. godine, vidi se da se planirala graditi pruga od Kaniže preko Legrada, Koprivnice i Križevaca do Zagreba.⁸⁸ Godine 1861. postoji prijedlog da se buduća željeznička pruga Zagreb - Kaniža trasira preko Božjakovine, Vrbovca, Križevaca i Koprivnice,⁸⁹ dok je 1862. godine postojao prijedlog da se ta pruga gradi od Kotoribe, preko Legrada, Koprivnice, Sokolovca, Križevaca i Božjakovine do Zagreba.⁹⁰ Prema zapisniku skupštine Požeške županije od 26. veljače 1862. godine vidi se da je postojao prijedlog izgradnje pruge preko Koprivnice, Virovitice, Valpova i Osijeka do Vukovara.⁹¹ U dopisu Hrvatske dvorske kancelarije austrijskom Ministarstvu rata od 15. veljače 1863. godine traži se dozvola za trasiranje pruge od Drave preko Legrada, Koprivnice i Križevaca do Zagreba kao najkraća veza kroz područje gdje nema terenskih poteškoća. Navodi se da “nakon otvaranja parobrodarstva na Dravi do Legrada, nakon što će na proljeće 1863. god. biti otvorena pruga od Kotoribe do Kakonje kod Legrada...došao je čas da se ostvari i predložena pruga do Zagreba.”⁹² Iste godine u srpnju je sličan zahtjev dala Križevačka županija Ivanu Mažuraniću kao hrvatskom dvorskom kancelaru.⁹³

Za poznavanje života grada Koprivnice, od osobitog je značenja dopis poglavarstva Koprivnice koje je za gradskog suca potpisao gradski čeonik Janko Demetrović, Lj. Vukotinoviću, velikom županu Križevačke županije, od 21. veljače 1862. godine. U dopisu, između ostalog, piše: “Tako će željeznica ne samo glede plodinah, obrta i trgovine zemlji koristiti, već će također osigurati poduzetnike glede uložениh glavnica.

Polag navedenih anda bi se našoj zemlji potrebita željeznica imala graditi od jur gotove željezničke pruge u Kotoribi na Legrad, Koprivnicu, Sokolovac, Križevce, Božjakovinu i Zagreb, ovdje takovu spojiti sa skoro gotovim nasipom željeznice do Siska, a od ovuda preko Karlovca k moru.

Daljina pruge od Pešte do Zagreba bi bila 41 milju, nu potezom od Kotoribe do Pešte dužinom 29 miljah se jur obći, i tako bi se imala 12 miljah daljina jošte graditi.

Ova pruga neima mjesnih težkoćah, a prorezala bi plodne prediele Hrvatske i spojila bi obćenje sa plodnom Podravinom ne samo Hrvatske već i Slavonije.

Grad ovaj je sriedotočje trgovine, i stečište plodinah za civilnu i vojnu Podravinu. Na svakogodišnjih ovdješnjih 18 sajmovah prodaje se tu do 10.000 komadah rogate marve, do 1200 komadah konjah, do 12.000 komadah krmakah. Naročito pako jest tečajem minuvše posljednje godine do 500 komadah volovah za Trst, a 1000 komadah za Beč; krmakah pako do 3000 komadah za Austriju i gornju Štajersku na oti h sajmovah prodato.

Potom promeće se ovdje u plodnoj okolici satnijah Virjanske, Gjurgjevačke, Novi-gradske i Peteranske; mjestah zatim civilnih Bukovec, Ludbreg, Otok, Selnica, Gjelekovac i Rasinja priraslih do 100.000 vaganah kuruze, 100.000 vaganah različita žita, medj kojem se osobito odlikuje proizvod kuruze bukovečke, otočke, selničke i gjelekovačke, pšenice ivanečke i obsjega gradskog ulice Bregi, kade u posljednjem mjestu na godinu do 15.000 vaganah pšenice prirodi, koja svojom kakvoćom neznatno ustupljuje banatskoj.

Pčelarstvo u ovom gradu, obližnjoj Vojnoj granici i civilu daje svake godine u promjet 4-6000 centih meda.

Bližnje graničarske a i civilne šume proizvode po prijeko svaku godinu 40.000-50.000 centa šišakah, te se isti proizvod od ovuda promeće, a čim bi postaja željeznička ovdje bila, to bi se iz šumah susjedne Slavonije (okolice terezovačke i virovitičke) takodjer više nego pet putah toliko ovuda odpravljalo.

Iz lugovah satnije farkaševačke, sokolovačke, novigradske i kapelske, kojih preko 40.000 jutara imade, je 1500 stabalah za privatne trgovce, 1500 stabalah za gradjenje ladjah na račun visokog Aerara na Koprivnicu, Kotoribu, Trst prošaste godine k moru odpremljeno.

A na ovu godinu je 3000 stabalah isto tako hrastovine opet pogodjeno, te će se takodjer k moru slati.

Hiljade kolnih tovarah u graničarskih i slavonskih šumah proizvedenih dugah prolazi ovuda, koje se stranom put kotoribe, stranom put Čakovca k moru odvažahu.

Preko 2,000.000 francezkih dugah za strane trgovce je odpremljeno Dravom i Dunavom (na Teteny) i od ovuda željeznicom na Trst, a da se prugom predloženom k moru staviti uzmognu, bi vozarina na pol jeftinija bila. A čim se obćenje otvori bit će i inih šumskih proizvodah, koji se sada nit nenapominju.

Prilično dobre vune svake godine obližnja granica i ovoj medjašnje gospodčije slavonske do 2.000 centih na godinu izvode, koja se ovuda odpravlja. Grad ovaj sa okolicom dobavlja do 50.000 centih različite robe. Okolica ova rabi preko 100.000 centih soli, da se ova jevtinim privozom od mora privaza bi za 2/00 slaglja sol bila, te bi se tako siromaški puk i time koristio.

Navedeni podatci iskazuju nesamo, da je željeznica i postaja željeznička u ovom gradu potrebita, već da će se nedvojbeno i izplatiti, a to tim sigurnije, što će sve veći biti teret za odvoz, jer će se jošte ovo godište parobrodarstvo na Dravi započeti, a i državna slavonska cesta od ovuda do medje Slavonije će se na pojedinih jošte negradjenih komadnih ove godine sasvim urediti.

Gradjenje željeznice čez kotar ovog grada nije nikakovim zemljišnim težkoćam izvršeno, jer je gradilište (Baugrund) cielom dužinom poprieko na površju crnica (humus) pod površjem je pjeskovita ilovača, čim dublje tim bolje peskovita i prudovita bez vrutkah i tim načinom čvrsta zemljišta svuda; a nije cielim potezom čez obsjeg grada nigdi pogibelj, da gradilište igde ili ponori ili obroni, a tako rekuć je svigdi i ravna ravnica.

Drnjanski pašnjaci i korito Drave u daljini 1-2 miljah imadu pruda neizmjernu množinu, a i u ovogradskom i obližnjem graničarskom kotaru imade jur stranom otvorenih stranom neotvorenih prudištah u Draganovcu, Petrovcu, potoku Jagnjedovačkom i kamenici za gradjevnu potabu u daljini 2/4-3/4 milje do mjestah kuda se po svoj prilici nasip željeznice graditi bi imao.

Svi obližni napomenutih jur graničarskih satnijah lugovi imadu u izobilju potrebita gradjevna drva u daljini od povući se imajuće željezničke pruge 1-4 miljah, a na mjestah i bliže, potom je cielim potezom vode dobiti, a isto tako i drvah loživih.

U Draganovcu 1/2 milje od namišljene pruge željezničke je takodjer uglevja, koje će svakako traženo biti, čim će se takovo za željeznicu upotriebiti moći.

Grad ovaj uvidja u korist željeznice i stoga je i Zastupništvo ovog grada pripravno bezplatno odstupiti sva svoja občinska zemljišta za željeznicu potrebita, potezom, kojim

će se takova graditi, razumievajuć i zemljište za udarati svu ciglu, koja bude potrebita za gradjenje stanjah kolodvora, nu izim toga obriče sve primierne žrtve doprinieti za pospiešiti i uskoriti ovo gradjenje...”⁹⁴

Željeznice su se širile od Budimpešte u sve dijelove Mađarske. Gyekenyes je dobio željezničku vezu s Peštom 1865. godine, a 1868. godine s Barcsom, te je bilo pitanje vremena prelaska željeznice preko Drave i Koprivnice prema moru. Mađari su nakon nagodbe 1867. godine željeli izgraditi svoju vezu s Jadranom. Usporedno su se raspalsale i rasprave oko trase buduće pruge, koja bi povezivala tzv. kanišku ili zakanjsku željeznicu sa Zagrebom. Nakon mnogobrojnih rasprava i prijedloga iskristalizirala su se uglavnom dva konkurentna pravca: ili od Čakovca krenuti preko Varaždina i Zagorja za Zaprešić i Zagreb ili od Zakanya preko Koprivnice, Križevaca i Dugog Sela do Zagreba.⁹⁵

Nakon dužih priprema, izgradnja prve željezničke pruge prema Koprivnici započela je 1867. godine, kada je na Dravi kod Botova sagrađen drveni jednokolosječni željeznički most. Sljedeće 1868. godine veći dio trase do Zagreba pretvoren je u veliko radilište. Jedno od glavnih središta građevinske operative bila je Koprivnica, koja je živnula u većini svojih gradskih funkcija jer se tu koncentrirao velik broj radnika na izgradnji pruge, a za čiji je boravak izgrađeno više objekata, a kod Botova na Šoderici otvorena je velika šljunčara. U Koprivnici je u vrijeme najintenzivnije izgradnje bilo koncentrirano više od pet stotina djelatnika. Iako je izgradnja pruge bila spora, radovi su, uz veliki broj radnika, koji su se uz izrazito niske nadnice regrutirali iz okolnih naselja, napredovali uspješno. Do prve probne vožnje došlo je krajem 1869. godine, a cijela trasa je puštena u promet 4. siječnja 1870. godine.⁹⁶

Prvi poznati planovi regulacije rijeke Drave i nekih njezinih pritoka postoje od 1777. godine,⁹⁷ a od polovice 19. stoljeća postojali su, a tek djelomično su se ostvarili ambiciozni planovi regulacije rijeke Drave i uvođenja parobrodarskih veza, odnosno plovnosti te rijeke. Iako je odbor za pregled plovnosti Drave od Legrada do ušća u Dunav osnovan 1855. godine, do početka opsežnih radova na regulaciji Drave došlo je 1862. godine.⁹⁸ Zanimljivo je ovdje navesti dio dopisa Namjesničkog vijeća Trojedne Kraljevine upućenog Hrvatskoj dvorskoj kancelariji od 22. listopada 1862. godine u kojem se spominje mogućnost plovnosti Drave. “Dočim će dakle parobrodi po Dravi ploveći ulaziti u Muru bez da dosegnu Legrad, zato se Namjestničko vieće ovo obratilo na parobrodarsko društvo dunavsko, da ono podigne na lievoj obali Drave agenciju kod Dernja kao na točki najprikladnijoj za savez horvatskih gradovah Koprivnice, Križevaca i Zagreba sa dravskim parobrodarstvom.”⁹⁹ Koprivničanci su se oduševili zahvatima na rijeci Dravi u koje je u svega nekoliko godina utrošena velika suma od oko sto tisuća forinti, jer su se ponadali da će njihov grad, kada se u Legradu uredi parobrodarstvo,¹⁰⁰ biti udaljen od riječne luke svega jedan i po sat vožnje zapregom.¹⁰¹ Usprkos velikim poteškoćama zbog neuređenosti korita, stalnih mijenjanja obala i riječnih dubina, plovidba brodova donjim tokom Drave počela je od 1862. godine, a kasnije je djelomično regulirano korito do Barcsa. Kako je ponestalo novaca i entuzijazma, s regulacijom Drave do Legrada se odustalo, pogotovo kada je Barcs 1885. godine željeznicom povezan s Viroviticom, pa je tako postao krajnji terminal riječne plovidbe i važnija pretovarna luka.¹⁰²

U Koprivnici je stalna i valjana opremljena poštanska postaja službeno osnovana 5. lipnja 1787. godine,¹⁰³ premda je poštanska služba bila organizirana i ranije.¹⁰⁴ Ko-

privnica se našla na križištu poštanskih veza Zagreb-Koprivnica-Osijek i Zagreb-Križevci-Koprivnica-Nagykanizsa te od Koprivnice preko Ludbrega do Varaždina, a kasnije je uspostavljena i veza prema Bjelovaru.¹⁰⁵ Sredinom 19. stoljeća počeo je proces podržavljenja poštanske funkcije, a nešto kasnije sve su pošte postale službene državne ustanove. Pošta u Koprivnici kao državni poštanski ured počela je djelovati od 1. siječnja 1858. godine, a 6. rujna 1866. godine uveden je telegraf, da bi telefonsku centralu grad dobio tek 1891. godine.¹⁰⁶

Posebno značenje u razvitku Koprivnice, a osobito gospodarskog života grada, pripada ovdašnjim trgovcima i njihovoj djelatnosti. Potiskivanjem turske opasnosti preko Save i Dunava te uspostavom žive robne razmjene na podunavsko-jadranskom prostoru od prve polovice 18. stoljeća Koprivnica je dobila široke mogućnosti sudjelovanja u posredničkoj trgovini na podravskoj magistrali. Trgovačka djelatnost bila je u većem dijelu srednje Europe u rukama trgovačkih poduzetnika koji su stigli iz jugoistočne Europe pod vlašću Turaka (napose iz makedonskog prostora). Zbog toga je razumljivo što su oni dobili važnu ulogu i u Koprivnici. Riječ je o stanovništvu različitog etničkog podrijetla (grčkog, cincarskog, vlaškog ili srpskog), kojemu je kulturno zajedništvo davala pravoslavna vjeroispovijest, a društveno ih je vezivalo njihovo tursko podaništvo koje su postupno napuštali sa stalnim nastanjivanjem u novoj postojbini.¹⁰⁷

Prva skupina ovih trgovaca, koji se po etničkim i vjerskim karakteristikama nazivaju i grčkim, došla je u Koprivnicu krajem 17. stoljeća,¹⁰⁸ a već 1785/87. pravoslavni su u gradu imali udio od 3,51 posto,¹⁰⁹ godine 1810. činili su 3,32 posto ukupnog stanovništva grada da bi udio 1847. godine bio 2,45 posto, a 1869. godine pravoslavni su imali smanjeni udio od 1,24 posto,¹¹⁰ koji je 1880. godine povećan na 1,62 posto.¹¹¹ Vrijedi istaknuti da je za posredničku trgovinu ovih poduzetnika s agrarnim proizvodima (žito, stoka...) prema austrijskim zemljama i sjevernom Jadranu, kao i za njihov uvoz raznih roba iz Turske ili Austrije, upravo podravska magistrala bila važan prometni pravac. Npr. 1770. godine od pedesetak "turskih" trgovaca evidentiranih u banskoj Hrvatskoj, čak njih 23 djeluje u Koprivnici.¹¹² Za trgovce se javljaju dva izraza: mercatores i quaestores (trgovci i kramari). Među kramarima bili su trgovci pravoslavne vjeroispovijesti zvani u izvorima Grcima podrijetlom iz područja jugoistočne Europe pod vlašću Turskog Carstva. Oni su 1768. godine živjeli u 14, 1771. u 16, a 1783. godine u 13 kuća s osam pomoćnih radnika. Njih su podupirale i štatile krajiške vlasti u Koprivnici do 1765. godine.¹¹³ Oni su u zabranjene dane jeli meso pa je lokalni župnik zajedno s Gradskim magistratom mislio da bi ih trebalo kazniti, a nepopravljive izgnati iz grada. Od kraljice je 1762. godine Hrvatski sabor tražio da zabrani održavanje vjerskih obreda Grcima.¹¹⁴ Kraljica Marija Terezija riješila je spor u korist grada i Sabora, ali su se krajiške vlasti opirale tom zaključku, pa se Hrvatski sabor 1764. godine obraća kraljici kako bi posredovala i utjecala na oživotvorenje svoje odluke.¹¹⁵

Po odlasku vojnokrajiških vlasti iz Koprivnice 1765. godine Gradski magistrat je tim grčkim trgovcima osporio pravo građanstva, koje su im priznavale krajiške vlasti. Trgovci su tražili posredovanje Hrvatskog kraljevskog vijeća. Na pritužbe trgovaca Vijeće je u srpnju 1771. godine tražilo obrazloženje, a Gradski magistrat je u listopadu odgovorio: što se tiče priznavanja građanstva tim trgovcima, nema zapreke ako polože prisegu vjernosti i uplate određenu taksu u gradsku blagajnu.¹¹⁶ Međutim, Hrvatsko kraljevsko vijeće u međuvremenu je ponovo posredovalo u kolovozu, te je Gradski magistrat odgovorio da trgovci ne mogu postati građanima samo time što je prestala

krajiška nadležnost u Koprivnici.¹¹⁷ Pitanje priznavanja građanstva grčkim trgovcima postalo je ponovno aktuelno krajem 1774. godine. Tada se 19 trgovaca obratilo kraljici Mariji Tereziji za zaštitu. Oni izjavljuju da su došli iz Turske, doveli žene i djecu te položili prisegu vjernosti, a posjeduju u gradu kuće i trgovine. Jedino im, nakon čestih poniznih molbi, Gradski magistrat nije htio priznati prava građanstva zato što su “nesjedinjeni Grci”. To što se njima događa u Koprivnici, to se njihovim sunarodnjacima nije događalo ni u jednom gradu u Ugarskoj i Hrvatskoj. Smatraju da im je to pravo priznato za krajiške uprave pa su smatrali da ne mogu biti u nepovoljnijem položaju. Kraljica Marija Terezija pisala je početkom 1775. godine Hrvatskom kraljevskom vijeću kako bi ispitalo stanje i o tome je izvjestilo.¹¹⁸

Pod izlikom da se grčki trgovci bave nedozvoljenom trgovinom, nije navedeno kojom, Gradski magistrat je zatvorio njihove trgovine. Krajem 1774. godine pet se trgovaca obratilo Hrvatskom kraljevskom vijeću za posredovanje.¹¹⁹ Jaki i nevolje grčkih trgovaca nastavili su se, a pokušaj ublažavanja stanja počeo je carskim dekretom Josipa II. o toleranciji 1781. godine.¹²⁰ Ugarsko namjesničko vijeće pisalo je 16. svibnja 1782. godine iz Požuna (Bratislave) koprivničkom Magistratu i priopćilo mu proglas kralja Josipa II. da se Patent o toleranciji vjera ima provoditi tako da se svakako katoličkim vjernicima zajamči svaka sloboda, a pripadnicima augsburške i helvetske konfesije kao i grčke nesjedinjene vjere sloboda u ispovijedanju svog vjerskog mišljenja.¹²¹ Gradski magistrat je 29. studenoga iste godine poslao Ugarskom namjesničkom vijeću pritužbu trgovaca grčkog nesjedinjenog obreda. Oni traže da ih se primi u građanstvo i da im se dade dozvola za preuređenje kapele, te namjesti svećenik. Održavali su bogoslužje u privatnoj kući, ali je to Gradski magistrat zabranio i kuću zapečatio.¹²² Tu kuću koja je pripadala Jankoviću i nalazila se “Pod Pikom” (danas Trg mladosti) kupili su još 1762. godine kaluđeri manastira u Lepavini. Oni su tamo održavali bogoslužje. Svakoga jutra, podneva i večeri dolazili su u tu kuću grčki trgovci, ali i drugi pripadnici pravoslavne vjere (većinom vojničke osobe).¹²³ Oko godine 1782. u Koprivnici je bilo jedanaest trgovaca pravoslavne vjere.¹²⁴ Ugarsko namjesničko vijeće javilo je 13. siječnja 1784. godine iz Požuna Gradskom magistratu, na temelju ponovne molbe trgovaca grčke nesjedinjene vjeroispovijesti, da se trgovce primi u građanstvo, te da im se dopusti održavanje bogoslužja u kapeli u Koprivnici. Ujedno je tražilo od Gradskog magistrata opširan izvještaj i mišljenje.¹²⁵ No, iste godine 14 trgovačkih obitelji već prikuplja priloge za izgradnju nove pravoslavne crkve u Koprivnici, gradnja koje se kasnije i ostvarila. Uz to trgovci su uredili i groblje za pripadnike pravoslavne vjeroispovijesti, koje se prvi put spominje 1788. godine, a nalazi se uz cestu Koprivnica-Križevci, blizu predgrađa Dubovec. Prije su pravoslavni žitelji Koprivnice sahranjivani na groblju u obližnjem selu Velika Mučna (oko 8 kilometara jugozapadno od grada).¹²⁶

Za sada se prvim poznatim obitavalištem Židova u okolici Koprivnice može nazvati jedino Drnje. Izgleda da je u Drnju, u napuštenoj utvrdi, postojao geto za Židove, koji se u izvorima zove Židovaroš. Pod tim se imenom najranije spominje u kanonskoj vizitaciji Komarničkog arhidakonata 1750. godine¹²⁷ i u matičnoj knjizi krštenih (rođenih) župe Drnje za 1753. godinu.¹²⁸ Prvi tragovi Židova u Koprivnici zabilježeni su u Koprivnici za vrijeme generala Becka, sredinom 18. stoljeća. Oni su bili dobavljači odijela za vojsku, ali nisu živjeli u gradu. Prvi imenom poznati Židov u Koprivnici bio je 1774. Izak Jakov Jeuescher iz Sofije.¹²⁹ Tek oko godine 1800. zabilježene su stalno naseljene četiri židovske obitelji s trinaest članova. Oni su živjeli “pri galgah”, vjerojatno nedale-

ko od šume zvane Crna gora, gdje je bilo gradsko stratište i strvinište te kuća gradskog krvnika i živodera. To je bilo područje izvan grada, na tzv. Fridmanovom bregu.¹³⁰ Ti Židovi su 1800. godine molili da im se odredi manja tolerancijska taksa.¹³¹ Uz Židove su stanovali i Cigani (Romi). Ovi Židovi su gradu plaćali 20 forinti i 20 krajera poreza za dozvolu stanovanja u gradu.¹³² Gradski magistrat se tužio na Židove stavljajući im brojne zabrane i nastojeći ih odstraniti iz Koprivnice. Izgleda da je u Koprivnici u Joze-finskom popisu iz 1787. godine, odnosno prema prijepisu toga popisa iz 1804/05. go-dine bilo 6 Židova. Bolje raspoloženje prema Židovima nije bilo ni sredinom 19. stoljeća.¹³³ Oni su pravo naseljavanja u Hrvatskoj stekli tek patentom od 31. prosinca 1851. godine. Primjerice 1852. godine je Albert Hirschler dobio dozvolu da može otvoriti trgovinu u Koprivnici.¹³⁴ Godine 1810. u gradu su živjele 23 obitelji Židova, godine 1847. bilo ih je 40, a 1869. godine u Koprivnici živi čak 119 Židova, koji su 1876. godine podigli sinagogu i uz nju vjersku školu te prostorije za židovsku općinu. To su bile obitelji Aškenaza, a tek iza I. svjetskog rata u Koprivnicu su se doselili sefardski Židovi.¹³⁵ U Koprivnici su matične knjige rođenih i vjenčanih počeli voditi od 1851. godine.¹³⁶ Godine 1810. imali su u gradu udio od 0,93 posto, 1847. godine 1,22 posto, 1869. godine 6,37 posto,¹³⁷ a 1880. godine imali su udio od 8,17 posto od ukupnog stanovništva Koprivnice.¹³⁸ Pedesetih godina 19. stoljeća na cesti prema Varaždinu uređeno je za-sebno groblje za koprivničke Židove.¹³⁹

Svi koprivnički trgovci (za razliku od cehova gdje su članovi bili samo rimokatolici) bili su 1821. godine uključeni u trgovačku zadrugu, tj. zajedničku stručnu organizaciju,¹⁴⁰ po uzoru na trgovačke "gremije" (zborove ili zadruge) koji su se tada stvarali i u ostalim gradovima radi unapređenja gospodarskih prilika za svoju poslovnu djelatnost. Premda je broj trgovačkih poduzetnika tijekom 18. i 19. stoljeća u Koprivnici prilično ograničeniji od broja obrtničkog sloja, po svojoj ekonomskoj moći i poslovnim vezama nesumnjivo su bili u prednosti. Na toj osnovi stvarale su se društvene i gospodarske suprotnosti koje su poprimale vanjski izgled ili se služile elementima nacionalne i kulturne različitosti.¹⁴¹

Trgovci su nastojali poboljšati svoje trgovačke veze s Mađarskom te su pokušali istaknuti potrebu gradnje mosta na rijeci Dravi kod Drnja godine 1810.¹⁴² Ubrzo je izgrađen most na Dravi kod Drnja i Botova, srušen u velikoj poplavi rijeke Drave 1827. godine.¹⁴³ Ponovni pokušaji podizanja mosta na rijeci Dravi bili su 1836.¹⁴⁴ i 1838. godine, ali do gradnje tada nije došlo.¹⁴⁵ Na Hrvatskom saboru 1843. i 1845. godine raspravljalo se da se u upute izaslanicima na Ugarskom saboru stavi da oni predlože požurivanje obnove mosta na rijeci Dravi kod Botova.¹⁴⁶ Također je zabilježen neuspjeli pokušaj ponovne gradnje mosta 1850. godine.¹⁴⁷

Usporedno s rastom broja trgovaca, njihove ekonomske snage i obujma prometa, razvijala se i organiziranost u strukovne organizacije, koje su se borile za poboljšanje položaja trgovine u tadašnjem društvu. Uz to razvijena je i gradska regulativa trgovine, a 1860. godine zabranjeno je primjerice umatanje kave u olovo.¹⁴⁸ Koprivnički trgovci osnovali su svoju trgovačku bratovštinu 1868. godine na temelju starih tradicija, važnu ulogu u okupljanju koprivničkih trgovaca imalo je i Društvo trgovačko-obrtničke čitaonice, koje je osnovano 1869. godine.¹⁴⁹

U 18. stoljeću razvija se posebni oblik trgovačke djelatnosti - prodaja mesa i mesnih preradevina.¹⁵⁰ Vijesti o prvim mesnicama nalazimo u 18. i na početku 19. stoljeća kada pravo prodaje mesa i mesnih preradevina pripada u tzv. arendatorna prava gradske

općine. Još 1782. godine spominju se limitacije cijena goveđem mesu.¹⁵¹ Još je 1793. godine Križevačka županija u Koprivnici limitirala cijene mesu, loju, svijećama, kruhu, pecivu, brašnu i sapunu¹⁵² ali je Gradski magistrat 1795. godine tražio dopuštenje od Križevačke županije da se zbog skupoće stoke povisi cijena mesu.¹⁵³ S početka 19. stoljeća poznati koprivnički mesari bili su primjerice Franjo Hozak i Josip Taszinec (1808.), zatim Ignac Demetrović (1815.) koji je od grada dobio na uživanje i oveći pašnjak za lakše timarenje stoke, a kasnije se spominju mesari Androlić (1821.), Ivan Estzer (1833. i 1847.), Bartol Keglević (1837.), Nikola Kovačević (1847. i 1848.), Petar Petričko (1847. i 1850.), Antun Toplak (1856.) itd.¹⁵⁴ Uz to je zanimljivo da još 1815. godine postoji prijedlog za izgradnju novih gradskih mesnica, što govori o razvijenosti ovog oblika trgovine u gradu, premda je bilo i mesara koji su otkazivali mesarenje zbog gubitaka.¹⁵⁵

Gostioničarstvo i kasnije hotelijerstvo imali su ulogu u ekonomskom i društvenom životu Koprivnice. Margareta Haller, udova Ivana Stämiezera, molila je 1790. godine Gradski magistrat da joj ponovo dozvoli točiti vino i primati strance.¹⁵⁶ Sačuvan je i koncept dopisa Gradskog magistrata kojim je Mirko Inkey 1794. godine opomenut da preuzme građansko pravo i plati dugove na taksi za točenje vina ili da prestane s točenjem.¹⁵⁷ Početkom 19. stoljeća u Koprivnici su radile četiri gostionice, a 1818. godine spominje se po prvi put i gostionica s prenočištem pod imenom "Križ", koja je kasnije nastavila tradiciju kao poznati koprivnički hotel. Također je poznat hotel, a najprije gostionica sa svratištem bio "K caru austrijanskomu", koji se prvi put spominje 1848. godine, s tim da se pretpostavlja da je ovaj objekt osnovao barun Inkey iz obližnje Rasinje.¹⁵⁸ Od gostioničara poznati su: Matija Kopany (1844.), Samuell Celler (1846.), Andrija Beličić (1846.) i Petar Petričević (1846.).¹⁵⁹ Postojalo je i svratište Franje Pureša 1847. godine.¹⁶⁰ Uz to se spominje kavana Pavla i Samuela Reskovca 1848. godine.¹⁶¹ Kasnije su zabilježeni krčmari: Nikola Krnjašić (1850.), Maksimilijan Brodovin (1850.), Jakov Han (1851.), Antun Cibulić (1853.), Marko Brodovin (1853.), Roza Ester (1858.), Ivan Saldvary (1858.), Franjo Kolarić (1858.), Janko Ester (1859.), Josip Zelenko (1859.) i drugi.¹⁶² Općenito sva su svratišta i gostionice podizane u predgrađima u sjevernom i zapadnom dijelu, izvan opkopa i bedema gradske utvrde uz glavne ceste.

Pravo održavanja tjednog sajma u ponedjeljak regulirano je još od proglašenja Koprivnice slobodnim i kraljevskim gradom 4. studenoga 1356. godine.¹⁶³ Uz to Koprivnica je imala šest godišnjih sajmova: 3. veljače (na dan Sv. Blaža), 26. ožujka (prvi radni dan iza Blagovijesti), 4. svibnja (na dan Sv. Florijana), 2. srpnja (pohod Blažene Djevice Marije), 28. listopada (na dan Sv. Šimuna) i 7. prosinca (prvi radni dan iza dana Sv. Nikole). Najstariji su sajmovi 26. ožujka i 7. prosinca, pravo održavanja kojih je Koprivnici dodijelio kralj Ferdinand III. 1638. godine. Isti je kralj dozvolio godišnji sajam u Koprivnici 2. srpnja. Na molbu Gradskog zastupstva i poglavarstva kralj Franjo II. u Beču je 21. siječnja 1793. izdao povelju kojom gradu Koprivnici dozvoljava sajmove još na Blaževo, Florijanovo i Šimunovo. Sajmovi su se tada održavali u gradskom podgrađu u blizini opkopa.¹⁶⁴ Posebno su koprivnički sajmovi uređeni 1839. godine,¹⁶⁵ a kasnije se često spominju sajmovi u gradu.¹⁶⁶ Primjerice 1846. godine zabilježen je pokušaj premještanja sajmova koji se tada nije ostvario.¹⁶⁷ Koprivnica je još od 1651. godine imala pravo pobirati maltarinu¹⁶⁸ koju su na ulazu u grad plaćali svi oni koji su u grad dolazili ili prolazili: od kola, stoke i robe. Maltarinu nisu plaćali koprivnički

građani, a prihodi od maltarine bili su namijenjeni za održavanje cesta na gradskom području.¹⁶⁹ Godine 1838. zabilježena je naplata posebne maltarine na vino.¹⁷⁰

Cehovi

Podatke o zanimanjima u gradu i broju izvršitelja za svaku struku imamo u izvještajima Gradskog magistrata¹⁷¹ za 1771., 1773.-1775., 1783. i 1833. godinu. Najviše majstora u 18. i u 19. stoljeću bilo je u kožarsko-krznarskoj i tekstilnoj struci, ukupno više od 50 % majstora svih struka. Prehrambenu struku činilo je 8-10 % svih majstora, ali u popisima je nedostajao zidarski majstor. Za promicanje ove struke zanimalo se i Hrvatsko kraljevsko vijeće. Stanje u Koprivnici 1773. godine ukratko obrazlaže Gradski magistrat: u gradu su drvene kuće pa nema potrebe za zidarskim majstorima.¹⁷² Početkom 1775. Gradski magistrat je Hrvatskom kraljevskom vijeću poslao opširnije obrazloženje: ne samo da su u gradu samo drvene kuće pa za takve majstore nema posla nego i gradska mladež prihvaća zanimanja koja donose veću sigurnost u životu. Zbog toga je poziv mladima da se posvete zidarskom obrtu ostao bez odaziva.¹⁷³

Snažna obrtnička udruženja - cehovi jedna su od oznaka kasnog feudalizma, a njihov sjaj počinje tamnjeti tek u drugoj polovici 19. stoljeća prodorom inovacija industrijske revolucije. Cehovi su privilegirane organizacije koje su okupljale obrtnike u istom gradu iste ili srodnih struka. Cehovi su regulirali proizvodnju, određivali kvalitet i kontrolirali proizvode svojih obrtnika. Cehovi su regulirali tržišta određujući cijene proizvoda isključujući nelojalnu konkurenciju. U njima je vladala određena hijerarhija po srednjovjekovnom uzoru: majstor, djetić (kalfa, pomoćnik), učenik (šegrt, naučnik, dječak), a određivali su radne uvjete za pomoćno osoblje te odnose između majstora te kalfa i šegrta. Na čelu ceha bio je cehmeštar, biran od majstora po posebnom statutu danom od vladara.¹⁷⁴

Zahvaljujući politici bečkog dvora, koji je uvidio korisnost ovih obrtničkih udruženja za državu, kao i niza drugih ekonomskih faktora, cehovi su postali privilegirane organizacije pojedinih struka. Osim izravnog angažmana cehovskog udruženja u životnoj svakodnevnici svakog majstora, cehovi su obavljali i neke zajedničke ekonomske funkcije. Oni su često organizirali zajedničko opskrbljivanje sirovinama svojih članova, pa i tržište za gotovu robu. Unutar nekih cehova postojala su i udružena proizvodna sredstva u nekoliko obrtničkih radionica. Svojim krutim pravilima ceh je određivao broj šegrta i djetića, njihove nadnice, trajanje radnog vremena, mnoge elemente društvenog života miješajući se čak i u privatni život obrtnika.¹⁷⁵

Ponašanje i život u cehovskoj organizaciji regulirani su brižljivo sročnim i od najviših dostojanstvenika potvrđenim pravilima, štatutima ili artikulušima. Šegrtovanje kod majstora obično je trajalo oko tri godine, pod poslovičnom stegom gazde i gazdarice. Nakon nekoliko godina šegrtovanja i položenog djetićkog ispita, koprivnički (i drugi, dakako) djetići morali su obavezno proći kalvariju barem trogodišnjeg rada kod majstora u nekom drugom gradu ili trgovištu. Dakle, izučeni kalfa nije smio ostati u Koprivnici, već su ga cehovske norme primorale "vandratiti" u Zagreb, Graz, Maribor, Nagykanizsu, Zalaegerszeg, a ponešto u Varaždin, Legrad, Križevce, Prelog ili u još koje bliže trgovište. Neki gradovi imali su izgrađene posebne hospitiume u kojima su pretežno stanovali i hranili se ovi obrtnički vandraši.¹⁷⁶

Nakon obvezatnog vandrana, koje je trajalo i preko pet godina, u kojem su razdoblju djetići u vrlo teškim uvjetima stekli skromna financijska sredstva, vraćali su se obično u Koprivnicu kako bi ishodili primanje u ceh. Cifrasta varoška i cehovska pravila tražila su od njih da prvo moraju biti primljeni među “plemenite purgare”, za što su morali ispuniti određene uvjete, a također je trebalo položiti majstorski ispit. Valjalo se solidno pripremiti za izradu remek-djela ili “majsterštika”. Bio je to uzoran rad predmeta iz struke bez greške, a kvaliteta je bila strogo kontrolirana i propisana u cehovskim pravilima.¹⁷⁷

Kada je zadovoljio strogu cehovsku komisiju, pravila nametnute igre stavila su novopečenog majstora praktički na prosjački štap. Pristojbe koje su se plaćale prigodom primanja “med meštre” bile su toliko velike da je mukotrpan višegodišnja uštedovina s potucanja po bijelom svijetu bila jedva dostatna da ih pokrije.¹⁷⁸ Mladi majstor trebao se i oženiti, ukoliko je želio imati ugleda i dovoljno posla - a ženidba je opet stajala najčešće pravo malo bogatstvo. Stoga je bilo mnogo slučajeva da razmjerno mladi kalfe (majstori) žene udovice starijih majstora i time naprosto nasljeđuju već uhodanu radionicu i obrtni kapital.¹⁷⁹ Tako se konačno zatvarao krug: novi majstor (gospodar bez gospodarstva) ostvarivao je svoja dobra maksimalnom stegom nad podložnim mu šegrtima i djetićima. Plaće djetićima bile su niske, a radno vrijeme nedefinirano, uglavnom tako dugo kako je to odgovaralo gazdi.¹⁸⁰

Zanimljiva je i unutrašnja organizacija, odnosno upravno i kontrolno funkcioniranje koprivničkih cehova, koji su bili poznati po disciplini i krutoj stezi. Cehmeštar je bio diktator među ostalim majstorima. Ukoliko se njegova riječ nije slušala i izvršavala, neposlušan majstor ili djetić plaćali su određene kazne. Za ceremonijalne dužnosti - procesije, povorke, pogrebe, inauguracije i sl. - birali su se i tzv. dekani, uglavnom iz redova mlađih majstora. Uglučana strana cehovske medalje bili su i razni unutarcehovski rituali i proslave, primjerice u povodu biranja cehmeštra. Pri tome je važnu ulogu igrala otvorena cehovska škrinja, a ona je za ceh predstavljala pravu relikviju jer su se u njoj čuvali artikuluši, zapisnici sa sjednica, popisi dužnika, tablice s oznakom ceha kao i cehovska blagajna. Osim škrinje, ceh je kao svoje osnovno vanjsko obilježje imao još i ukrašenu zastavu i vrč s karakterističnim oznakama djelatnosti i zaštitnika, zatim pečat itd.¹⁸¹

Unutarnja organizacija bila je omeđena krutim cehovskim odredbama o zapošljavanju, kvaliteti robe i načinu trgovanja, odnosima prema gradskoj upravi, crkvi, pa i svakodnevnom životu majstora, kalfi i šegrta. Ceh je imao uvid u cjelokupno ponašanje u proizvodnji i odnosima unutar radionice. Da bi barem donekle zaštitili svoja prava od majstora, djetići (kalfe) se u Koprivnici udružuju u svoj zasebni ceh. Poznat je npr. “Czeh mladenczov iliti detichov vu varassu Koprivniczi” koji svoja pravila dobiva 19. rujna 1795. godine.¹⁸²

Ugarsko namjesničko vijeće obavijestilo je Gradski magistrat o statutima cehova 1780. godine.¹⁸³ Prema demografskoj tabeli iz 1783. godine vidi se da je tada bilo 264 majstora, pomoćnika i šegrta. Djelovala je 151 obrtnička radionica: 2 stolara, 1 zlatar, 1 pivar, 3 kožara, 2 licitara, 2 kirurga, 26 čizmara, 7 užara, 2 kotlara, 1 sedlar, 3 kovača, 4 bravara, 13 tesara, 5 lončara, 1 krojač za kepenjke, 5 mesara, 2 remenara, 3 mlinara, 7 krznara, 2 klobučara (njemačka), 5 krojača (njemačka), 2 sapunara, 12 krojača (mađarskih), 4 postolara (njemačkih), 5 postolara (slavonskih), 16 tkalaca, 2 tokara, 3 bačvara, 2 grobara i 1 zubundžija. Uz ove obrtnike u radionicama je radilo još i 69 pomoćnika

(kalfi) i 44 naučnika (šegрта).¹⁸⁴ Prema tome vidi se da je bitno obilježje tadašnjem koprivničkom gospodarstvu davao velik udio proizvodnje odjeće i obuće - različite vrste tekstilne robe i kožnih proizvoda - dok je broj ostalih zanata ograničen. Tako je popisano u prehrabenoj grani 15 obrtnika, u preradi drvene ili željezne građe bilo ih je 18, ali je najveća skupina od 90 obrtnika radila u strukama odjeće i obuće.¹⁸⁵

Kako je dokumentacija o cehovima dosta okrnjena, teže je izučavati povijest obrtništva u Koprivnici. Leander Brozović navodi da su od druge polovice 18. stoljeća u Koprivnici djelovali brojni cehovi - njih ukupno devet, od kojih su četiri ceha činili obrtnici istih struka, a u ostalih pet udružili su se zanatlije iz različitih ili srodnih struka.¹⁸⁶ Na osnovi povijesne dokumentacije može se zaključiti da su početkom 19. stoljeća u Koprivnici djelovali sljedeći cehovi obrtnika: 1) Stari ceh (remenari, kovači, sedlari, bravari, krznari i nožari), 2) Krojački ceh, 3) Čizmarski ceh, 4) Kolarski ceh, 5) Ledarski ceh, 6) Mesarski ceh, 7) Tkalački ceh, 8) Lončarski ceh i 9) Mješoviti ceh češljara, užara, tokara, brijača, medicara, pekara i sapunara.¹⁸⁷

Prema popisu poreza iz 1846. godine evidentirano je u Koprivnici 130 obrtnika, a tek je malen dio ovih majstora raznih struka imao svoje sjedište unutar utvrde, svega njih dvadesetak. Glavnina se smjestila u predgrađu "Pod Pikom", gdje ih je popisano oko sedamdesetak. Ovdje su bili brojni zanatlije tekstilnih struka, a takav je razmještaj nesumnjivo rezultat dugotrajnijeg povijesnog razvitka naselja i obrtništva.¹⁸⁸

Zanimljiva je sačuvana cehovska dokumentacija za ovo razdoblje, ali detaljnom istraživanju povijesti koprivničkih cehova valjalo bi posvetiti zasebnu studiju. Od ove dokumentacije valjalo bi navesti knjigu zapisnika Protocoll in der Koenig Freistadt Kopreincz privilegirten Schuhmacher und Lederer Meister, koji su se s manjim prekidima vodili od 1774. do 1860. godine.¹⁸⁹ U tom smislu vrijedna je i knjiga blagajne koprivničkog Čizmarskog ceha s popisom svih majstora od 1829. do 1840. godine,¹⁹⁰ a 3. svibnja 1834. godine Plemeniti Czeh Sostarszki, Vargarszky y Ledererszky nabavio je novu cehovsku zastavu, čija je izrada stajala tadašnjih 144 srebrnjaka.¹⁹¹ Također bi valjalo spomenuti pravila koprivničkog Ceha kožara, opančara i postolara od 5. siječnja 1786, dok čizmari svoja pravila obnavljaju 5. ožujka 1820. godine.¹⁹²

Zanimljiv je i protokol s popisom kalfi pintarskog, zidarskog, stolarskog, tokarskog, kotlarskog i bačvarskog zanata od 1782. do 1871. godine, kao i protokol ili zapisnik Ceha kovača, stolara, remenara i bojadisera od 1775. do 1820. godine; zatim pravila Czeha kovacsev, spolarov, csesztarov ili naiffarov, remenarov, szedlarov, szrebrnarov, kerznavar y tisslarov iz 1766. godine; nadalje protokol ili zapisnik Ceha kovača, bravara, stolara, krznara, remenara, kotlara, limara, nožara i kolara od 1750. do 1857. godine; artikuluši kovachev, stolarov, csesztarov, szedlarov, remenarov, nosarov, steklarov y sapunarov iz 1795. godine; protokol plemenitog Ceha kovača, bravara, mačara i krznara od 1820. do 1831. godine; pravila Ceha kovača, čohača i gumbara izdana u Beču 1819. godine; glavni zapisnik Starog ceha od 1859. do 1901. godine¹⁹³; zapisnik sjednice (zpravišča) lončarskog Ceha od 1869. do 1895. godine te obilje drugog cehovskog materijala.¹⁹⁴

U razvijenijim dijelovima Monarhije već od kraja 17. stoljeća, a u našim krajevima od konca 18. stoljeća, započinje polagani proces raspadanja cehova i njihovih stega. Analizirajući osnovne uzroke raspadanja cehovskih udruženja, možemo ih svrstati u tri grupe: 1) neravnopravna konkurencija manufakturno-tvorničke produkcije, 2) međusobna borba bogatih i sitnih obrtnika, te 3) sve veći antagonizam između majstora obrtni-

ka i zaposlenih djetića i naučnika, a jedan od bitnih uzroka ukidanja cehova je i djelovanje ugarske uprave koja ih je smatrala zastarjelom institucijom i tražila njihovo ukidanje.¹⁹⁵ Inače u Hrvatskoj su cehovska obrtnička udruženja službeno ukinuta 1872. godine.¹⁹⁶

Manufakture, industrija, rudarstvo i bankarstvo

Neke manufakture u Koprivnici razvile su se na temelju tradicije obrtništva. Tkalačka kućna radinost za proizvodnju grubog domaćeg platna od konoplje i lana, kojim se oblačilo seljačko koprivničko stanovništvo, bila je organizirana praktički u svakom domaćinstvu. No, usprkos tako razgranatoj tkalačkoj aktivnosti, u Koprivnici se nije u 19. stoljeću razvila bilo kakva veća radionica ili manufaktura za proizvodnju i doradu tekstila.¹⁹⁷ Određeno značenje imalo je i svilogojstvo. Jedna svilana u Koprivnici bila je locirana u Svilarskoj ulici, a druga u sklopu pivovare preko puta kapelice Grantule. Inspektor za uzgoj dudova u Koprivnici 1838. godine bio je Thoma Franchich. Godine 1848. spominju se dvije predionice svile - dr. Bastašića i Reichweinova.¹⁹⁸ Uz to iz iste godine zanimljive su upute za grad Koprivnicu o razvitku agrikulture, industrije i prometa.¹⁹⁹

Ugarsko namjesničko vijeće je 1795. godine tražilo od Gradskog magistrata u Koprivnici izvještaj u kojem je trebalo napisati koje sve tvornice postoje u gradu i u kakvom se stanju nalaze.²⁰⁰ Gradski magistrat je na taj dopis poslao potvrdu da u gradu nema nikakve tvornice.²⁰¹ Ugarsko namjesničko vijeće je 1807. godine naložilo oglašenje kraljeve naredbe da se pošalju podaci koje i kakve tvornice bi se mogle i trebale ustanoviti u gradu Koprivnici, koje su potrebe i što ima u gradu i okolici.²⁰²

Tradicija pivarstva u Koprivnici seže u početke 18. stoljeća. Pivovara obrtničkog tipa, koja je zadovoljavala potrebe prvenstveno gradskog područja, vezana je uz djelatnost Gradskog magistrata. To je posve razumljivo jer je i pivovarenje pripadalo u takozvana arendatorna prava gradske općine, koja je ovu djelatnost davala u zakup (arendu) najpovoljnijem ponuđaču na javnoj dražbi te time ostvarivala dio svojih prihoda.²⁰³ Arendatorna prava grada Koprivnice bila su raznovrsna, a najznačajniji prihodi slijevali su se u gradsku blagajnu, od licitiranja prava na točenje alkoholnih pića, na drvarenje i ispašu u gradskim šumama, maltarinu, pijacovinu itd.²⁰⁴

Koprivnička pivovara proizvodila je oko 50 vedara piva, što je bilo na razini ostalih obrtničkih pivovara u ovom dijelu Hrvatske.²⁰⁵ Vijesti o postojanju pivovare nalazimo u popisu stanovništva iz 1783. godine. U kasnijim dokumentima, iz 1812. godine, nailazimo na Ignaca Sinkovića, prvog do sada poznatog voditelja koprivničke pivovare koja se nalazila izvan gradske utvrde u kući pod kulom.²⁰⁶ Između pojedinih arendatora koprivničke pivovare često je dolazilo i do sudskih sporova, čije je rješavanje ponekad dosizalo do Ugarske dvorske komore. Npr. 1814. godine sa Sinkovićem se sporio Josip Uroich.²⁰⁷ Ugarska dvorska komora je 1817. godine odredila da se pravo pivovarenja i ribarenja ne može davati gradskim činovnicima. Kasnije se od arendatora spominju Adam Wolf (1820. i 1821., koji je imao vrlo kvalitetno pivo), Ivan Steinauer (1835.), Joseph Osztrovszky i Ivan Ester (1836. i 1837.) itd.²⁰⁸ Godine 1861. spominje se pivovara nasuprot kapelici Grantuli, a voditelj je bio Antun Kalivoda. Kad je on umro, njegova udovica Marija i kćer Julka prodale su pivovaru Franji Košaniju na javnoj dražbi za 6 005 forinti. Košani nije tu sumu na vrijeme platio, pa je gradski sudac Franjo Ke-

menović 10. travnja 1862. godine oglasio da će se ponovno održati dražba, uz isključnu cijenu od ukupno 6005 forinti.²⁰⁹ Zadnji spomen o organiziranoj preradi piva u Koprivnici nalazimo 1870. godine.²¹⁰

Još od srednjovjekovlja Koprivnica je imala relativno razvijeno mlinarstvo, koje je svoj puni razvoj ostvarilo tek od 18. stoljeća te je u drugoj polovici 19. stoljeća dobilo manufakturne oblike. Iz 1766. godine imamo spis u kojem se spominje mlinarstvo u gradu²¹¹, a 1775. godine Varaždinsko vojno zapovjedništvo iz Bjelovara opomenulo je Gradski magistrat da se pridržava u vezi Stojanova mlina odredbi Hrvatskog kraljevskog vijeća.²¹² Također se spominje kao vlasnik jednog koprivničkog mlina Ivan Simanović 1790. godine, a 1805. godine spominje se navala vode na mlin nasljednika Komisaja, koji je tom prigodom bio oštećen, a zbog navale vode bile su ugrožene livade građana i stanovnika okolice.²¹³ Gradski magistrat je posjedovao posebni gradski mlin na potoku Koprivnici, koji je davao u zakup. U popisu poreznih obveznika spominje se 1846. godine pet mlina u gradu: Aleksije Ivčić iz Ulice Ciglenice te Juraj Cmrk, Ludovik Siketanec, Leopold Moellinger i Pavao Dobrović iz Špoljarske ulice, a u dokumentima ih se spominje još dvadesetak.²¹⁴ U razvoju koprivničkog mlinarstva značajne promjene zbile su se polovicom 19. stoljeća, kada 1847. godine jedan od mlinova na potoku Koprivnici kupuju Ivan Đurkan i žena mu Rozalija Sinjerec iz Leграда, te Mihael Lesjak i žena mu Ana Kanoti iz Koprivnice. Oni su za mlin i “zemlju pri mlinu i na Cinderijanskom” platili 1100 forinti.²¹⁵ Poduzetni Ivan Đurkan odmah je započeo sa značajnom nadogradnjom postojećih mlinskih zgrada, a uskoro se odlučuje vodeni pogon nadopuniti parnim. To je bilo 1858. godine. Taj je mlin svakako jedan od najstarijih parnih mlinova na području sjeverne Hrvatske, jer je varaždinski osnovan tek dvije godine kasnije.²¹⁶ Važnost otvaranja koprivničkog paromlina zabilježile su i zagrebačke “Narodne novine”, novi paromlin bio je rezultat unapređenja ratarske proizvodnje u Podravini u to doba, a njegovo osnivanje imalo je značajan utjecaj na jačanje gradskih centralnih funkcija Koprivnice.²¹⁷

U Koprivnici su postojali prvi pokušaji osnutka tvornice šećera 1832. godine,²¹⁸ a i novi pokušaji proizvodnje šećera 1837. i 1841. godine, ali se na kraju od toga odustalo 1844. godine, premda je bilo još sličnih pokušaja.²¹⁹ Uz to zabilježeni su pokušaji proizvodnje octa iz krumpira 1823. godine.²²⁰

Najveću komunalnu klaonicu u ovom dijelu Hrvatske imala je u 18. stoljeću Koprivnica. Nalazila se sve do polovice 19. stoljeća kraj šume Crna gora, a vodio ju je gradski živoder.²²¹ Klaonica se spominje kao važno arendatorno pravo gradske općine Koprivnica i u popisu privilegije od 9. ožujka 1837. godine, kada se nalazi na Lenišću, pokraj potoka Koprivnice. Radovi na izgradnji nove zgrade započeli su 1841. godine, a sredstva je osigurao Gradski magistrat.²²² Već sljedeće godine klaonica je počela s normalnim radom, pružajući usluge klanja stoke koprivničkim i okolnim mesarima, kao i građanstvu.²²³

U Drnju je u 18. stoljeću postojala solana iz koje se sol kao važan državni monopol distribuirala po većem dijelu Podravine, a naročito u Koprivnicu.²²⁴ Iz godine 1792. sačuvana je naredba solani u Drnju da sve svoje naplate dostavlja Gradskom magistratu u Koprivnici.²²⁵ Uprava solane je 1794. godine stavljena pod nadležnost Ugarske dvorske komore.²²⁶ Već 1799. godine Ugarska dvorska komora nastojala je ukinuti solanu u Drnju i time povećati promet solana smještenih u južnoj Ugarskoj, ali grad Koprivnica traži da se solana iz Drnja ne premjesti u Ugarsku, nego da ostane na mjestu ili da se

premjesti u Koprivnicu.²²⁷ Sačuvan je spis Ugarskog kraljevskog vijeća koje je odobrilo da se u Varaždin i Koprivnicu otpremi 4000 centi soli, godine 1800.²²⁸ Godine 1810. sačuvani su spisi o prijevozu ugarske soli po Dravi do Drnja.²²⁹ Koprivnički Gradski magistrat i dalje se protivio pokušajima zatvaranja solane, pa je solana 1814. godine preseljena u Koprivnicu, u dio grada zvan Futakovec,²³⁰ vagatelj soli bio je Ivan Prpić, a sol se razvozila riječnim lađama, vjerojatno s pristaništa na Dravi.²³¹ Pokušaj ukinuća solane bio je 1817. godine, ali to nije uspjelo.²³² No Ugarsko namjesničko vijeće i Ugarska dvorska komora ipak su ubrzo 1827. godine donijeli odluku o ukidanju koprivničke solane.²³³ Zgrada nekadašnje solane je ostala, a 1832. godine ona se popravlja i preuređuje.²³⁴

U prvoj polovici 19. stoljeća u Koprivnici dolazi do osnivanja prve manufakturne proizvodnje cigle i crijepa koja je bila arendatorno pravo grada pa je pravo ciglarenja svake godine na posebnoj dražbi davano u zakup zainteresiranim poduzetnicima. Prema istraživanjima L. Brozovića, godine 1834. u Koprivnici se spominje ciglana,²³⁵ a prema R. Horvatu još se 1706. godine jedna ulica u gradu zvala Ciglenica (danas Starogradska ulica).²³⁶ Osim toga valja spomenuti i važnost bogatih nalazišta gline te holocenih šljunaka i pijesaka u okolici Koprivnice, kao i zlatarstvo na Dravi, a također i osnovnu preradu drveta te pepeljarenje ili proizvodnju (luženje) potaše.²³⁷ Godine 1786. spominje se u gradskim spisima da u široj okolici Koprivnice izvire tzv. "zemno ulje" koje služi kao lijek.²³⁸ Uz to je zanimljivo da je Ugarsko namjesničko vijeće pozvalo Gradski magistrat Koprivnice da fizik i kirurg daju opaske na upit s obzirom na mineralne vode koje postoje na teritoriju grada 1794. godine,²³⁹ a 1831. došlo je do zabrane uporabe nekih mineralnih voda.²⁴⁰

Rudarska tradicija, odnosno vađenje ugljena iz tercijarno-kvartarne Bilogore, spada među najstarije u ovom dijelu Hrvatske. Razvoj podravsko-bilogorskog rudarstva vezan je uz opći napredak proizvodnje na ovom tlu, a pogotovo uz izgradnju i razvoj željeznica jer je ugljen dugo korišten na željeznici kao izvor energije.²⁴¹ Kao najstarije rudarsko okno u ovom dijelu podravske Bilogore smatra se ono u Glogovcu, u blizini kojega postoje i najizdašnije rezerve ugljena. Već 1869. godine osnovana je Glogovačka rudarska udruga za kopanje ugljena.²⁴² Među starije spadaju i Sokolovačko-lepavinski rudnici koji su imali razmjerno povoljne uvjete eksploatacije uz smještaj neposredno blizu željezničke pruge Koprivnica-Zagreb. Računa se da je ove rudnike osnovala Ugarsko-hrvatska udruga d.d. oko 1871. godine.²⁴³

U drugoj polovici 19. stoljeća u Koprivnici dolazi i do neminovnog procesa udruživanja domaćeg kapitala, odnosno bankarstva, koje je svoju snagu temeljilo ponajprije na štednim ulozima stanovništva. Iako je inicijativa bilo i ranije, godine 1872. dolazi do osnivanja triju novčarskih ustanova lociranih u podgrađu, odnosno novom gradskom središtu izvan utvrde. Prvo je osnovana Dionička štediona d.d, a potkraj iste godine osnivaju se Gradska štediona d.d., te Štedionica pripomoćnog društva d.d. Ove štedionice nastavile su uspješno poslovanje s manjima oscilacijama, a kasnije su im se pridružile i druge novčarske ustanove.²⁴⁴

Zaključak

U poljoprivrednoj proizvodnji dolazi do značajnih inovacija, uvođenjem krumpira i kukuruza te jačanjem stočarstva poglavito konjogojstva. Grade se i nove, makadamske

tvrdje ceste, od druge polovice 18. stoljeća, te je Koprivnica do sredine 19. stoljeća modernijim cestama bila povezana sa svim okolnim većim središtima. Za prometno povezivanje bilo je najznačajnije dovođenje željeznice do grada 1869. godine. Sve je to omogućilo jači razvitak trgovine, gostioničarstva i hotelijerstva. Grad je imao razvijene i dobro regulirane sajmove na kojima su gradski i vanjski majstori nudili proizvode. Cehovi su bili važna gospodarska značajka Koprivnice od 1765. do 1870. godine, a primjerice 1846. godine bilo je u gradu evidentirano 130 majstora, koji su uglavnom bili smješteni izvan utvrde. Uz cehove u gradu i predgrađima razvijaju se pivovara, svilogojstvo, mlinarstvo, komunalna klaonica, solana, proizvodnja cigle i crijepa, rudarstvo i bankarstvo.

SAŽETAK

U članku se obrađuje razvitak poljoprivrede, cehova, prometa, trgovine, ugostiteljstva, industrije, manufaktura, rudarstva i bankarstva u Koprivnici između sredine XVIII. stoljeća i 1872. godine. Osobito je značajno da u poljoprivrednoj proizvodnji dolazi do bitnijih inovacija, uglavnom uvođenjem krumpira i kukuruza te jačanjem stočarstva, poglavito konjogojstva. Međutim, slaba agrotehnika i organizacija rada te tržišta, autarkične navike, financijske nemogućnosti koprivničkih poljoprivrednika i drugi činitelji uvjetovali su u to vrijeme ipak još vrlo niske prosječne prinose glavnih poljoprivrednih kultura. Voćarstvu se poklanjala nedovoljna pozornost kao i vinogradarstvu, iako je bilo mnogo vinograda na brežuljcima i obroncima Bilogore i Kalnika. Uz to vinogradarstvo je u drugoj polovici XIX. stoljeća doživjelo duboku krizu zbog masovnog oboljenja vinove loze trsovom uši ili filokserom. U XVIII. stoljeću bilo je pokušaja uzgoja dudovih stabala. Uzgoj stoke u ovom periodu je unaprijeđen, a gradska uprava tijekom prve polovice XIX. stoljeća nizom svojih odredbi birnula se za napredak stočarstva, što je urodilo plodom.

Grade se i nove, makadamske tvrde ceste, od druge polovice XVIII. stoljeća, te je Koprivnica do sredine XIX. stoljeća bila povezana modernijim cestama sa svim okolnim većim središtima. Za prometno povezivanje bilo je najznačajnije dovođenje željeznice do grada 1869. godine. Sve je to omogućilo jači razvitak trgovine, gostioničarstva i hotelijerstva. Grad je imao razvijene i dobro regulirane sajmove na kojima su gradski i vanjski majstori nudili proizvode. Uz to kao trgovci bili su istaknuti pravoslavni trgovci grčkog podrijetla te Židovi. Oni su uz hrvatske trgovce 1821. godine bili udruženi u trgovačku zadrugu.

Snažna obrtnička udruženja - cehovi jedna su od oznaka kasnog feudalizma, a njihov sjaj počinje tamnjeti tek u drugoj polovici 19. stoljeća prodorom inovacija industrijske revolucije. Cehovi su privilegirane organizacije koje su okupljale obrtnike u istom gradu iste ili srodnih struka. Cehovi su regulirali proizvodnju, određivali kvalitet i kontrolirali proizvode svojih obrtnika. Cehovi su regulirali tržišta određujući cijene proizvoda isključujući nelojalnu konkurenciju. U njima je vladala određena hijerarhija po srednjovjekovnom uzoru: majstor, djetić (kalfa, pomoćnik), učenik (šegrt, naučnik, dječak), a određivali su radne uvjete za pomoćno osoblje te odnose između majstora te kalfa i šegrt. Na čelu ceha je bio cehmeštar, biran od majstora po posebnom statutu danom od vladara.

Zahvaljujući politici bečkog dvora, koji je uvidio korisnost ovih obrtničkih udruženja za državu, kao i niza drugih ekonomskih faktora, cehovi su postali privilegirane organizacije pojedinih struka. Osim izravnog angažmana cehovskog udruženja u životnoj svakodnevnici svakog majstora, cehovi su obavljali i neke zajedničke ekonomske funkcije. Oni su često organizirali zajedničko opskrbljivanje sirovinama svojih članova, pa i tržište za gotovu robu. Unutar nekih cehova postojala su i udružena proizvodna sredstva u nekoliko obrtničkih radionica. Svojim krutim pravilima ceh je određivao broj šegрта i djetića, njihove nadnice, trajanje radnog vremena, mnoge elemente društvenog života miješajući se čak i u privatni život obrtnika. Cehovi su bili važna gospodarska značajka Koprivnice od 1765. do 1870. godine, a primjerice 1846. godine bilo je u gradu evidentirano 130 majstora, koji su uglavnom bili smješteni izvan utvrde.

U razvijenijim dijelovima Monarhije već od kraja 17. stoljeća, a u našim krajevima od konca 18. stoljeća, dok su se cehovi u Koprivnici zadržali do kraja XIX. stoljeća, započinje polagani proces raspadanja cehova i njihovih stega. Analizirajući osnovne uzroke raspadanja cehovskih udruženja, možemo ih svrstati u tri grupe: 1) neravnompravna konkurencija manufakturno-tvorničke produkcije, 2) međusobna borba bogatih i sičnih obrtnika, te 3) sve veći antagonizam između majstora obrtnika i zaposlenih djetića i naučnika, a jedan od bitnih uzroka ukidanja cehova je i djelovanje ugarske uprave koja ih je smatrala zastarjelom institucijom i tražila njihovo ukidanje. Inače u Hrvatskoj su cehovska obrtnička udruženja službeno ukinuta 1872. godine.

Neke manufakture u Koprivnici razvile su se na temelju tradicije obrtništva. Tkalačka kućna radinost za proizvodnju grubog domaćeg platna od konoplje i lana, kojim se oblačilo seljačko koprivničko stanovništvo, bila je praktički organizirana u svakom domaćinstvu. No, usprkos tako razgranatoj tkalačkoj aktivnosti, u Koprivnici se nije u 19. stoljeću razvila bilo kakva veća radionica ili manufaktura za proizvodnju i doradu tekstila. Određeno značenje imalo je i svilogojstvo. Jedna svilana u Koprivnici bila je locirana u Svilarskoj ulici, a druga u sklopu pivovare preko puta kapelice Grantule. Inspektor za uzgoj dudova u Koprivnici 1838. godine bio je Thoma Franchich. Godine 1848. spominju se dvije predionice svile - dr. Bastašića i Reichweinova. Uz to iz iste godine zanimljive su upute za grad Koprivnicu o razvitku agrikulture, industrije i prometa. Uz svilogojstvo u gradu se razvijaju: pivovara, mlinarstvo, komunalna klaonica, solana te proizvodnja cigle i crijepa.

Rudarska tradicija, odnosno vađenje ugljena iz tercijarno-kvartarne Bilogore, spada među najstarije u ovom dijelu Hrvatske. Razvoj podravsko-bilogorskog rudarstva vezan je uz opći napredak proizvodnje na ovom tlu, a pogotovo uz izgradnju i razvoj željeznica, jer je ugljen dugo korišten na željeznici kao izvor energije. Kao najstarije rudarsko okno u ovom dijelu podravske Bilogore smatra se ono u Glogovcu, u blizini kojega postoje i najizdašnije rezerve ugljena.

U drugoj polovici 19. stoljeća u Koprivnici dolazi i do neminovnog procesa udruživanja domaćeg kapitala, odnosno bankarstva, koje je svoju snagu temeljilo ponajprije na štednim ulozima stanovništva. Iako je inicijativa bilo i ranije, godine 1872. dolazi do osnivanja triju novčarskih ustanova lociranih u podgrađu, odnosno novom gradskom središtu izvan utvrde. Prvo je osnovana Dionička štediona d.d., a potkraj iste godine osnivaju se Gradska štediona d.d. te Štedionica pripomoćnog društva d.d.

Sve što se događalo u gospodarskom razvitku grada potvrđuje da su se postupno stvarali preduvjeti za modernizaciju i daljnji razvitak manufaktura, rane industrije, rudarstva i bankarstva u gradu.

SUMMARY

Farming of that time was helped by major innovations, like introducing potato and corn, along with cattle, especially horse-breeding. From second half of the 18th century new, hard macadam roads were being built. By mid 19th century Koprivnica was already linked by modern roads with neighbouring major towns. However, traffic connections were greatly improved by bringing the railroad to the town in 1869. All this allowed further growth of trade, bars, inns and lodgings. The town had developed well-regulated trade fairs, where both town's craftsmen and those from other regions offered their products. Guilds were important factor in economic growth of Koprivnica. For example, in 1846 there were 130 craftsmen and artisans registered, mostly located outside old fortification core. Along with guilds, the town and adjoining suburbs had a brewery, milling, slaughterhouse, production of salt, bricks and roofing-tiles, mining and banking. This resulted in gradual development of manufacture, early industry, mining and banking in the town. All important elements, relevant for the knowledge of town's life in this period – before a major modernization of the late 19th and early 20th century – have been included here. The summary has provided economic development and growth and social life of the town. In this period Koprivnica was undergoing deep international changes. In 1765. military government left the town, which made Koprivnica a civil community, allowed free growth and development on its own. Finally, we can safely say that this period had a great role in protomodernization process, as the town grew stronger and economically more vital, but also had richer social life, had significant spatial growth and an increased number of inhabitants. In conclusion, we can say that Koprivnica was development as important trade center in the northwest of Croatia.

BILJEŠKE

¹ A. Gabričević, Pšenica i kukuruz u našoj regiji, Podravski zbornik 3, Koprivnica 1977., 145-150.

² I. Karaman, Privreda i društvo Hrvatske u 19. stoljeću, Zagreb 1972., 10.

³ D. Feletar, Podravina, Koprivnica 1988., 140.

⁴ A. Gabričević, n. dj, 145-173; J. Boesendorfer, Agrarni odnosi u Slavoniji, Zagreb 1950., 179.

⁵ D. Lambl, Gospodarsko putovanje Podravinom i Vojničkom krajinom u Viroviticu i natrag, Zagreb 1864., 22.

⁶ V. Todorčić, Kukuruz (važnost i agrotehnika u Podravini), Koprivnica 1974., 10.

⁷ Državni arhiv Varaždin, dalje: DAV, AGK, spis od 4. srpnja 1794., kut. 33A.

⁸ D. Feletar, n. dj, 140-143; I. Todorčić, 110 godina poljoprivrednog školstva i istraživanja poljoprivrede u Križevcima, Križevački zbornik I, Križevci 1970.; J. Seleš, 125 godina poljoprivrednog školstva i znanstvenog rada u Križevcima, Poljoprivredni institut Križevci 1860.-1985., Križevci 1985.

⁹ DAV, AGK, spis iz 1860, dok. br. 7266, 2261.

¹⁰ DAV, AGK, spis od 3. srpnja 1783., dok. 344, kut. 12.

¹¹ DAV, AGK, spis od 23. kolovoza 1794. godine, kut. 33A.

¹² DAV, AGK, spis od 5. srpnja 1794., kut. 33A.

¹³ DAV, AGK, spis od 20. ožujka 1795., kut. 35.

- ¹⁴ DAV, AGK, spis od 8. listopada 1814., dok. 764, kut. 1814/I.
¹⁵ DAV, AGK, spis od 20. prosinca 1814., kut. 1815/I-V.
¹⁶ DAV, AGK, spis od 27. lipnja 1815. godine, kut. VI-VIII.
¹⁷ DAV, AGK, spis od 11. ožujka 1806. godine, kut. 43.
¹⁸ DAV, AGK, spis od 13. prosinca 1806., kut. 44.
¹⁹ DAV, AGK, spis od 16. rujna 1818. godine, sv. I-IV.
²⁰ DAV, AGK, spisi od 12. siječnja i 1. ožujka 1830. godine te od 31. svibnja 1835. godine, dok. br. 564, 1566. i 1915.
²¹ F. Vaniček, *Spezialgeschichte der Militaergrenze*, II, Wien 1874., 598; D. Feletar, n. dj. 143-144; F. Vrbanić, *Prilozi gospodarskom razvoju hrvatsko-slavonske krajine u 19. stoljeću*, Rad JAZU, 144, Zagreb 1960., 103; A. Gabričević, n. dj, 50.
²² D. Feletar, n. dj, 144.
²³ R. Horvat, *Poviest slob. i kr. grada Koprivnice*, Zagreb 1943., 241-242.
²⁴ DAV, AGK, spis iz 1872. godine, br. 961.
²⁵ L. Brozović, *Grada za povijest Koprivnice*, Koprivnica 1978., 139-143.
²⁶ DAV, AGK, spisi od 23. rujna i 2. prosinca 1817. godine, kut. VIII-IX.
²⁷ L. Brozović, n. dj, 141-144.
²⁸ DAV, AGK, spisi od 26. rujna 1834. godine, dok. 2001. i od 19. rujna 1842. godine, dok. 3129.
²⁹ DAV, AGK, spis iz 1854. godine, dok. 2014.
³⁰ DAV, AGK, spis iz 1854. godine, dok. 2015.
³¹ *Phylloxera vastratrix* u našoj domovini, *Gospodarski list*, Zagreb 1880, 124.
³² HDA, Hrvatsko kraljevinsko vijeće, kut. 219, br. 18.
³³ HDA, Hrvatsko kraljevinsko vijeće, kut. 249, V/1; kut. 253.
³⁴ DAV, AGK, spis od 1828. do 1843. godine.
³⁵ A. Gabričević, n. dj.
³⁶ T. Prodanović, *Naš seljak i njegovo zanimanje*, *Gospodarski list*, Zagreb 1892., 49; A. Gabričević, n. dj.; D. Feletar, n. dj, 146.
³⁷ DAV, AGK, spis od 13. lipnja 1794., kut. 33A.
³⁸ DAV, AGK, spis os 7. siječnja 1839., dok. 316/43-3; spis od 16. listopada 1839., dok. 2148.
³⁹ DAV, AGK, spisi od 29. lipnja i 27. srpnja 1847. godine, dok. br. 2151, 2240. i 3225.
⁴⁰ DAV, AGK, spis iz 1865. godine, dok. 1536.
⁴¹ DAV, AGK, spisi od 17. rujna 1816., kut. VIII-IX, spis od 16. listopada 1828., dok 2115, spis iz 1871. godine, dok. br. 2479, itd.
⁴² D. Feletar, *Podravina*, Koprivnica 1973, 124-125; isti, *Podravina*, Koprivnica 1988., 146-147.
⁴³ DAV, AGK, spis od 7. studenog 1770., dok. br. 501, kut. 3.
⁴⁴ DAV, AGK, spis od 22. lipnja 1794., kut. 33A.
⁴⁵ DAV, AGK, spis od 23. prosinca 1796. godine, kut. 36.
⁴⁶ DAV, AGK, spis od 14. siječnja 1817., sv. I-III.
⁴⁷ DAV, AGK, spis iz 1818. godine, br. 37.
⁴⁸ A. Ogrizek, *Uzgoj goveda II*, Zagreb 1941., 88.
⁴⁹ *Specijalno stočarstvo*, Zagreb 1958., 308-309.
⁵⁰ DAV, AGK, spis od 31. prosinca 1781., dok. br. 124, kut. 7.
⁵¹ DAV, AGK, spis od 14. siječnja 1782., dok. br. 120, kut. 9.
⁵² DAV, AGK, spis od 2. studenog 1794., kut. 32.
⁵³ DAV, AGK, spis od 18. ožujka 1817. godine, sv. VIII-IX.
⁵⁴ DAV, AGK, spis iz 1865. godine, dok. 397.
⁵⁵ DAV, AGK, spis od 6. travnja 1837. godine spominje licitaciju konja, a spis iz 1852. kupovanje konja u Koprivnici i Čakovcu; D. Feletar, n. dj, 148.
⁵⁶ L. Brozović, n. dj, 145.

- ⁵⁷ D. Feletar, n. dj, 149.
- ⁵⁸ Hrvatski državni arhiv Zagreb, dalje: HDA, Hrvatsko kraljev. vijeće, kut. 162, br. 115.
- ⁵⁹ DAV, AGK, spis od 28. kolovoza 1783., dok. br. 371, kut. 14.
- ⁶⁰ DAV, AGK, spis od 2. listopada 1783., dok. br. 371, kut. 14.
- ⁶¹ DAV, AGK, spis iz 1852., dok. br. 658.
- ⁶² D. Feletar, n. dj, 149.
- ⁶³ DAV, AGK, spis od 25. veljače 1840., dok. br. 859.
- ⁶⁴ DAV, AGK, spis iz 1857. godine, dok. br. 2288.
- ⁶⁵ DAV, AGK, spisi od 15. i 20. studenoga 1832., dok. br. 1960, 2349.
- ⁶⁶ DAV, AGK, spis od 20. siječnja 1835., dok. br. 922.
- ⁶⁷ DAV, AGK, spis od 22. svibnja 1837., dok. br. 984.
- ⁶⁸ DAV, AGK, spis iz 1857., dok. br. 2540.
- ⁶⁹ DAV, AGK, spisi iz 1871. godine, dok. br. 382, 1122.
- ⁷⁰ DAV, AGK, spisi iz 1872. godine, dok. br. 114, 925, 1861.
- ⁷¹ DAV, AGK, spis od 31. ožujka 1873., dok. 1701.
- ⁷² B. A. Krčelić, *Annuae ili historija, 1758.-1767.*, Zagreb 1952.; L. Brozović, n. dj, 145-146.
- ⁷³ HDA, Križevačka županija, kut. 47, fasc. LXXI.
- ⁷⁴ HDA, Križevačka županija, kut. 79, fasc. I, br. 86; o šumi Drakšin godine 1779. vidi DAV, AGK, lut. 6, spisi od 27. i 30. ožujka 1779.
- ⁷⁵ Primjer gradnje ceste imamo i za 1810. godinu iz koje je sačuvan popis radnika koji su od strane grada Koprivnice radili na sječi i rezenju drveta potrebnog pri gradnji cesta, HDA, Križevačka županija, kut. 223, fasc. VII, br. 385.
- ⁷⁶ HDA, Križevačka županija, kut. 52, fasc. VI, br. 33, sačuvano je pismo grada Koprivnice iz 1786. godine o radnicima potrebnim za popravak cesta. Oko godine 1800. spominju se problemi oko popravka cesta, ali i zbog uvedenog sekvestra na maltarinu, kut. 161, br. 6.
- ⁷⁷ HDA, Križevačka županija, za godinu 1780. postoje spisi o cestama i mostovima od Koprivnice do Martijanca i Ludbrega do Malog Bukovca sa tabelama i kartama, kut. 48, br. 127.
- ⁷⁸ B. Magjer, Časti i dobru zavičaja, Zagreb 1937., 148-149.
- ⁷⁹ Uz navedenu cestu spominje se 1777. godine trgovačka cesta (via commerciali), koja je preko Đelekovca vodila iz Velikog Otoka u Drnje, HDA, Križevačka županija, kut. 40, br. 150; N. Budak, Društveni i privredni razvoj Križevaca do sredine 19. stoljeća, u: Umjetnička topografija Hrvatske, Križevci - grad i okolica, Zagreb 1993., 44-45. Također se spominje gradnja nove ceste iz Legrada u Ludbreg 1805. godine, HDA, Križevačka županija, kut. 193, br. 445.
- ⁸⁰ N. Budak, n. dj, 45.
- ⁸¹ HDA, Križevačka županija, kut. 79, fasc. II, br. 43; kut. 80, fasc. II, br. 79; isto, fasc. XXX, br. 13, godine 1786. zabilježen je popravak trgovačke ceste Koprivnica-Križevci, a iz godine 1805. sačuvan je nacrt ceste od Koprivnice do Križevaca zajedno sa spisima o popravku cesta i mostova u županiji, HDA, Križevačka županija, kut. 193.
- ⁸² HDA, Križevačka županija, kut. 225, fasc. II, br. 746, spominje se isplata radnika za popravak poštanske ceste Koprivnica - Otok - Kuzminec 1810. godine, a iz godine 1847. postoji plan za izgradnju ceste Koprivnica - Botinovec, HDA, Križevačka županija, zapisnik s Male skupštine od 1. ožujka 1847. godine.
- ⁸³ D. Feletar, n. dj., 191.
- ⁸⁴ J. Gorničić Brdovački, Razvitak željeznica u Hrvatskoj do 1918. godine - građenje, organizacija i financijski odnosi, Zagreb 1952., 21; D. Feletar, n. dj., 192.
- ⁸⁵ S. Žuljić, Razvoj sistema magistralnih željezničkih pruga na području SR Hrvatske, Geografski glasnik 40, Zagreb 1978., 41-45; D. Feletar, Historijsko-geografsko značenje pruga u podravsko-bilogorskoj regiji, Željeznička pruga Botovo-Koprivnica-Dugo Selo, Koprivnica 1987, 11-14.
- ⁸⁶ B. Stulli, Prijedlozi i projekti željezničkih pruga u Hrvatskoj 1825.-1863., Sv. 1, Zagreb 1975., 56.

- ⁸⁷ Isti, 60, 386.
⁸⁸ Isto, 669.
⁸⁹ Isto, 107, 518.
⁹⁰ Isto, 116, 118.
⁹¹ B. Stulli, Prijedlozi i projekti željezničkih pruga u Hrvatskoj 1825.-1863., Sv. 2, Zagreb 1975, 102.
⁹² Isto, 305.
⁹³ Isto, 398.
⁹⁴ Isto, 99-101.
⁹⁵ H. Bunijevac, Povijesni osvrt na prugu Zagreb - Dugo Selo - Koprivnica - Botovo, Sto trideset godina koprivničke pruge, Zagreb 1999., 5-9; B. Stulli, Prijedlozi i projekti željezničkih pruga u Hrvatskoj 1825.-1863., n. dj., Sv. 1, 56, 60, 107, 116, 118, 129, 386, 518 i 669; Sv. 2, 9, 37, 99, 100, 102, 104, 166, 195, 196, 200, 240, 305 i 398, Zagreb 1975.
⁹⁶ J. Kozjak, O razvitku pruga u Hrvatskoj, Sto godina željeznice u Jugoslaviji 1849-1949, Beograd 1951; D. Feletar, Historijsko-geografsko značenje, n. dj, 12-14; M. Kolar-Dimitrijević, Gradnja podravske pruge, Podravski zbornik, 21, Koprivnica 1995., 45-46.
⁹⁷ HDA, Generalna komanda Karlovac - Varaždin (Zagreb), kut. 10.
⁹⁸ Bericht der Handels und Gewerbekammer für Slawonien vom 2. Oktober 1860., Osijek 1862, 14; D. Feletar, Podravina, 196; M. Despot, Industrija građanske Hrvatske 1860.-1873., Zagreb 1970., 30.
⁹⁹ B. Stulli, Sv. 2, n. dj., 240.
¹⁰⁰ HDA, Trgovište Legrad, knj. 1-35, u sudskim i općim protokolima općine trgovišta Legrad spominje se plovidba Dravom od Legrada do Osijeka.
¹⁰¹ R. Horvat, Poviesti slob. i kr. grada Koprivnice, Zagreb 1943., 277.
¹⁰² I. Karaman, Privreda i društvo, n. dj., 191-195.
¹⁰³ DAV, 1787, I-1, fasc. 103-185.
¹⁰⁴ L. Brozović, n. dj, 129; A. Hozjan, Sisak 1593. In vloga obavešćevalne, protioobavešćevalne ter vojnopoštne dejavnosti združenih notranjeavstrijsko-hrvaških sil, Sisačka bitka 1593 (zbornik), Zagreb - Sisak 1994, 88.
¹⁰⁵ D. Feletar, F. Horvatić, i. Treščec, Razvoj PTT prometa u koprivničko-đurđevačkoj Podravini, Podravski zbornik 13, Koprivnica 1987., 31.
¹⁰⁶ Isto, 32.
¹⁰⁷ I. Karaman, Osnovne socijalno-ekonomske determinante povijesnog razvoja grada Koprivnice i njegove regije, Koprivnica - grad i spomenici, Zagreb 1986., 21.
¹⁰⁸ L. Brozović, n. dj, 47.
¹⁰⁹ D. Roksandić, Srbi u Hrvatskoj od 15. stoljeća do naših dana, Zagreb 1991., 63.
¹¹⁰ R. Horvat, Poviesti slob. i kr. grada Koprivnice, Zagreb 1943., 17-19.
¹¹¹ Narodnosni i vjerski sastav stanovništva Hrvatske (dalje: Narodnosni i vjerski sastav), 1880.-1991., po naseljima, 3. dio, Zagreb 1998., 1494.
¹¹² I. Karaman, n. dj, 21.
¹¹³ S. Krivošić, Koprivnica - grad i njegovi stanovnici, Podravski zbornik, 14, Koprivnica 1988., 127.
¹¹⁴ Zaključci hrvatskog sabora (1759-1773), VIII, Zagreb 1971., 125.
¹¹⁵ Isto, 171.
¹¹⁶ HDA, Hrvatsko kraljevsko vijeće, kut. 70, br. 117.
¹¹⁷ Isto, br. 113.
¹¹⁸ HDA, Hrvatsko kraljevsko vijeće, kut. 180, br. 51.
¹¹⁹ S. Krivošić, Koprivnica, n.dj. 128.
¹²⁰ O patentu o toleranciji vjera vidi više u: P. Hanak i dr, Povijest Mađarske, Zagreb 1995, 108; E. Zoellner i Therese Schuessel, Povijest Austrije, Zagreb 1997, 211; Historija naroda Jugoslavije, knj. II, Zagreb 1959, 877; F. Šišić, Pregled povijesti hrvatskog naroda, Zagreb 1975, 341.

- ¹²¹ Državni arhiv Varaždin (DAV), Arhiv grada Koprivnice (AGK), br. 157/1782.
¹²² DAV, AGK, akt od 29.11. 1782. godine.
¹²³ R. Horvat, *Poviest slob. i kr. grada Koprivnice*, Zagreb 1943., 126.
¹²⁴ I. Lentić-Kugli, *Kronologija i grada za povijest sakralnih objekata u Koprivnici u: Koprivnica - grad i spomenici*, Zagreb 1986., 224.
¹²⁵ DAV, AGK, br. 257/1783.
¹²⁶ L. Brozović, *Grada za povijest Koprivnice*, Koprivnica 1978., 47, 95, 151.
¹²⁷ NAZ, KVKA, Prot. 96/VIII, 178-189.
¹²⁸ DAV, *Zbirka matičnih knjiga, Matična knjiga krštenih (rođenih) župe Drnje, 1751.-1753.*
¹²⁹ G. Schwarz, *Prilozi k povijesti židova u Hrvatskoj u XVIII. stoljeću, Vjesnik kraljevskog hrvatsko-slavonsko-dalmatinskog zemaljskog arhiva, III, Zagreb 1901., 192.*
¹³⁰ K. Švarc, *Kratka povijest koprivničke židovske zajednice, Dva stoljeća povijesti i kulture Židova u Zagrebu i Hrvatskoj*, Zagreb 1998., 378.
¹³¹ HDA, *Križevačka županija*, kut. 156, br. 7.
¹³² L. Brozović, n. dj., 47.
¹³³ DAV, AGK, br. 1084/1849, pismo od 7. srpnja 1849. godine; *Zapisnici od 18. i 27. lipnja 1850. godine.*
¹³⁴ DAV, AGK, spis iz 1852. godine, br. 137.
¹³⁵ K. Švarc, *Prilozi za povijest koprivničkih Židova*, *Podravski zbornik*, 17, Koprivnica 1991., 168-171; D. Feletar, *Podravina I*, 200-201.
¹³⁶ DAV, *Zbirka matičnih knjiga, za koprivničke Židove sačuvane su najstarije knjige rođenih od 1851. do 1882. godine, vjenčanih od 1851. do 1878. godine i umrlih od 1879. do 1898. godine.*
¹³⁷ NAZ, KVKA, Proth. 101/XIII, 82. i dalje; R. Horvat, *Poviest slob. i kr. grada Koprivnice*, Zagreb 1943., 17-19.
¹³⁸ *Narodnosni i vjerski sastav*, n. dj., 1494.
¹³⁹ L. Brozović, n. dj., 151.
¹⁴⁰ R. Horvat, n. dj., 17.
¹⁴¹ I. Karaman, n. dj., 22.
¹⁴² HDA, *Generalna komanda Karlovac - Varaždin (Zagreb)*, kut. 27, R 5/12.
¹⁴³ *Liber memorabilium (Spomenica župe Peteranec)*, *Župni ured Peteranec, godina 1827; D. Komorčec, Kronika, 200 godina crkve u Peterancu - 1773.-1973., Peteranec 1973., 21.*
¹⁴⁴ *Zaključci Hrvatskog sabora (dalje ZHS)*, 12, 1836.-1847., Zagreb 1980, 59-60.
¹⁴⁵ R. Horvat, n. dj., 17.
¹⁴⁶ ZHS, 12, n. dj., 155, 204 i 250.
¹⁴⁷ HDA, *Generalkomanda za Hrvatsku i Slavoniju, 1849.-1869.*, kut. 107, R 39/29.
¹⁴⁸ DAV, AGK, spis iz 1860. godine, dok. br. 2000., 6931.
¹⁴⁹ D. Feletar, n. dj., 201.
¹⁵⁰ HDA, *Križevačka županija*, kut. 226, fasc. XIX, br. 1287., godine 1810. spominje se na stočnom sajmu u Koprivnici regulacija cijena rogata stoke.
¹⁵¹ DAV, AGK, spis od 7. srpnja 1782., kut. 10.
¹⁵² DAV, AGK, spis od 31. svibnja 1793., kut. 29A.
¹⁵³ DAV, AGK, spis od 7. lipnja 1795., kut. 35.
¹⁵⁴ DAV, AGK, spisi od 7. rujna 1807., 14. travnja 1815. godine, 29. travnja 1847., 8. lipnja 1847, 19. travnja 1850., 7. listopada 1856. itd.
¹⁵⁵ DAV, AGK, spisi od 1. kolovoza 1815., 23. listopada 1814., 7. rujna 1807. itd.
¹⁵⁶ DAV, AGK, spis od 11. prosinca 1790., kut. 22.
¹⁵⁷ DAV, AGK, spis od 6. svibnja 1794., kut. 33A.
¹⁵⁸ I. Bratković, D. Feletar, V. Prvčić, *Razvoj trgovine i ugostiteljstva u koprivničkoj Podravini*, *Podravski zbornik* 14, Koprivnica 1988., 45.
¹⁵⁹ DAV, AGK, spisi iz 1844. godine, dok. br. 3211; spisi iz 1846. godine, dok. br. 472 i 480.
¹⁶⁰ DAV, AGK, spis od 18. lipnja 1847., dok. br. 1818.

- ¹⁶¹ DAV, AGK, spis od 7. kolovoza 1848., dok. br. 1789.
- ¹⁶² DAV, AGK, spisi od 6. svibnja 1850, 7. srpnja 1850, 31. ožujka 1851, 14. lipnja 1853., 25. lipnja 1853, 29. siječnja 1858, 17. travnja 1858, 18. travnja 1858, 17. veljače 1859. i 19. veljače 1859. godine.
- ¹⁶³ N. Klaić, Koprivnica u srednjem vijeku, Koprivnica 1987., 71-74.
- ¹⁶⁴ HDA, Grad Koprivnica, kut. 6, br. 7; kut. 7, br. 2; kut. 8, br. 42; R. Horvat, Poviest, n. dj, 180.
- ¹⁶⁵ DAV, AGK, spis od 30. rujna 1839., dok. 2433, 2450.
- ¹⁶⁶ DAV, AGK, spisi iz 1847., 1850., 1862. itd.
- ¹⁶⁷ DAV, AGK, spisi od 7. prosinca 1846., dok. br. 3508, 3708, i od 8. lipnja 1847. godine, dok. br. 2052.
- ¹⁶⁸ HDA, Grad Koprivnica, kut. 7, br. 1; R. Horvat, Poviest, n. dj, 239-240.
- ¹⁶⁹ L. Brozović, n. dj, 120.
- ¹⁷⁰ DAV, AGK, spis od 27. prosinca 1838., dok. 267.
- ¹⁷¹ S. Krivošić, Koprivnica, 126-127.
- ¹⁷² HDA, Hrvatsko kraljevsko vijeće, kut. 161, br. 9.
- ¹⁷³ HDA, Hrvatsko kraljevsko vijeće, kut. 191, br. 23.
- ¹⁷⁴ R. Bičanić, Doba manufakture u Hrvatskoj Slavoniji 1750.-1860., Zagreb 1951., 51; R. Horvat, Povijest trgovine, obrta i industrije u Hrvatskoj, Zagreb 1994., 198-199.
- ¹⁷⁵ D. Feletar, Obućarstvo i kožarstvo Varaždinskog kraja do 1945. godine, Radovi Zavoda za znanstveni rad JAZU 3, Varaždin 1989., 112-117.
- ¹⁷⁶ D. Feletar, Obućarstvo, n. dj., 118; Isti, Podravina, 154-155; F. Horvatić, Sjaj i značenje obrtničkih cehova, Koprivnica - izabrane teme, Koprivnica 1995., 83-88.
- ¹⁷⁷ D. Feletar, Obućarstvo, n. dj., 118.
- ¹⁷⁸ R. Bičanić, n. dj., 63.
- ¹⁷⁹ D. Feletar, n.d., 118; Isti, Podravina, n. dj., 156; Isti, Iz povijesti Međimurja, Čakovec 1968., 164-165.
- ¹⁸⁰ Npr. krznari su radili od 4 ujutro do 10 navečer, tkalci od 5 do 22, šoštari od 9 do 19 (zimi do 22), kovači od mraka do mraka. R. Bičanić, n. dj., 65.
- ¹⁸¹ D. Feletar, Podravina, n. dj., 156; L. Brozović, Obrt, trgovina i promet u prošlosti Koprivnice, Podravske novine, 12. siječanj, Koprivnica 1946; K. Filić, Varaždinski mesarski ceh, Varaždin 1968., 74-77.
- ¹⁸² Zbirka cehalija Muzeja grada Koprivnice; M. Androić, Pravila varaždinskog ceha pečara-lončara na hrvatskom jeziku iz 1717. godine s nekim podacima o varaždinskim pečarima-lončarima od 16. do 19. stoljeća, Arhivski vjesnik 11-12, Zagreb 1968.-69., 93; D. Feletar, n. dj., 156.
- ¹⁸³ HDA, Grad Koprivnica, kut. 8, br. 36.
- ¹⁸⁴ Tabella Conscriptiois Animarum, de item Accrescentiae narum, oec non Matrimoniarum Liberae, Regiaque Civitatis Kaproncensis pro Anno domini 1783., Muzej grada Koprivnice; D. Feletar, Podravina, n. dj., 157.
- ¹⁸⁵ I. Karaman, Osnove, n. dj., 21.
- ¹⁸⁶ L. Brozović, n. dj., 121.
- ¹⁸⁷ D. Feletar, Podravina, n. dj., 158.
- ¹⁸⁸ I. Karaman, Osnove, n. dj., 21.
- ¹⁸⁹ Zbirka cehalija, Muzej grada Koprivnice.
- ¹⁹⁰ DAV, zbirka cehalija.; D. Feletar, n. dj., 160.
- ¹⁹¹ D. Feletar, "Sloga" tvornica obuće Koprivnica (monografija), Koprivnica 1980., 8-9.
- ¹⁹² R. Horvat, Poviest slob. i kr., n. dj., 13; D. Feletar, Podravina, n. dj, 160.
- ¹⁹³ Kako poslije 1872. godine nema cehova, ovaj je zapisnik sumnjiv te se vjerojatno već radi o Obrtnom zboru ili nečem sličnom.
- ¹⁹⁴ Dokumenti i materijali čuvaju se u zbirci cehalija Muzeja grada Koprivnice, a popisao ih je F. Horvatić u tekstu: Iz povijesti koprivničkih cehova, Podravske zbornik 12, Koprivnica 1986, 135-141.

- ¹⁹⁵ R. Bičanić, n. dj., 52; D. Feletar, Podravina, n. dj., 163.
- ¹⁹⁶ M. Despot, Industrija, n. dj., 11; D. Feletar, Obučarstvo i kožarstvo, n. dj., 130.
- ¹⁹⁷ D. Feletar, Industrija Podravina, Zagreb 1984., 46.
- ¹⁹⁸ DAV, AGK, dokument br. 846 od 13. svibnja 1836. i 31. prosinca 1838. godine; D. Feletar, Podravina, n. dj., 169.
- ¹⁹⁹ DAV, AGK, spis od 30. travnja 1848., dok. br. 1030.
- ²⁰⁰ DAV, AGK, spis od 7. kolovoza 1795., kut. 34.
- ²⁰¹ DAV, AGK, spis od 19. kolovoza 1795., kut. 34.
- ²⁰² DAV, AGK, spis od 16. listopada 1807., kut. 46.
- ²⁰³ D. Feletar, Prilozi za povijest Podravke, Koprivnica 1980., 17.
- ²⁰⁴ D. Feletar, Podravina, n. dj., 170.
- ²⁰⁵ R. Bičanić, n. dj., 159-160.
- ²⁰⁶ DAV, AGK, broj 329-1814, spis od 30. studenoga 1814. godine; spis od 25. ožujka 1807. godine. Za arendu pivovare od 1815. do 1816. godine Sinković je u gradsku blagajnu uplatio 505 forinti; D. Feletar, n. dj. 171.
- ²⁰⁷ DAV, AGK, spis od 19. i 25. ožujka 1807. godine.
- ²⁰⁸ DAV, AGK, broj 176, spis od 9. veljače 1821; broj 2017, spis od 23. srpnja 1845.; broj 2373-836 od 9. ožujka 1837.; D. Feletar, Podravina, n. dj., 172.
- ²⁰⁹ R. Horvat, Poviést, n. dj., 278.
- ²¹⁰ DAV, AGK, Kazalo politično 1870.; D. Feletar, n. dj., 172.
- ²¹¹ DAV, AGK, spis od 18. studenog 1766., dok. 227, kut. 3.
- ²¹² DAV, AGK, spis od 23. veljače 1775., kut. 4.
- ²¹³ DAV, AGK, spis od 24. veljače 1790., kut. 22; spis od 30. travnja 1805., kut. 42; U jednom spisu od 12. srpnja 1814. godine navodi se da koprivnički mlin više ne prouzrokuje poplave, dok. 621.
- ²¹⁴ DAV, AGK, broj 480, spis od 17. veljače 1846. Detaljnije o razvoju koprivničkog mlinarstva u knjizi D. Feletara, Prilozi za povijest Podravke, n. dj., 12-13.
- ²¹⁵ DAV, AGK, spis od 24. srpnja 1847. godine.
- ²¹⁶ M. Kolar-Dimitrijević, Mlinarstvo koprivničkog područja za vrijeme kapitalizma, Podravski zbornik 12, Koprivnica 1986, 32.
- ²¹⁷ Narodne novine, Zagreb 6. rujna 1858.; D. Feletar, Podravina, n. dj., 173-174.
- ²¹⁸ DAV, AGK, spis od 5. lipnja 1832., dok. br. 1565.
- ²¹⁹ DAV, AGK, spisi od 23. svibnja 1837., 21. rujna 1841. i 30. travnja 1844. godine. Dok. br. 1180, 1727, 2537 i 2699.
- ²²⁰ DAV, AGK, spis od 1. srpnja 1823., dok. br. 1024.
- ²²¹ L. Brozović, n. dj. 149-150.
- ²²² DAV, AGK, broj 2373/836, spis od 9. ožujka 1837; broj 25414, spis od 30. listopada 1841. godine.
- ²²³ DAV, AGK, broj 2425, spis od 27. srpnja 1842. godine.
- ²²⁴ DAV, AGK, spis od 9. veljače 1731; spis od 15. siječnja 1792. godine.
- ²²⁵ DAV, AGK, spis od 5. lipnja 1792., kut. 28.
- ²²⁶ DAV, AGK, spis od 19. kolovoza 1794., kut. 33A
- ²²⁷ DAV, AGK, spis od 25. siječnja 1799. godine, kut. 38.
- ²²⁸ HDA, Križevačka županija, kut. 156, br. 3.
- ²²⁹ HDA, Križevačka županija, kut. 222, br. 97.
- ²³⁰ DAV, AGK, spis od 13. prosinca 1814. godine; D. Feletar, Podravina, n. dj., 179.
- ²³¹ DAV, AGK, spisi od 11. siječnja i 13. prosinca 1814. godine, dok. 1814/1, dok. 992, kut. 1814/2.
- ²³² DAV, AGK, spis od 31. ožujka 1817., kut. IV-VII.
- ²³³ DAV, AGK, spis od 26. lipnja 1827. godine; D. Feletar, Podravina, n. dj., 179.
- ²³⁴ DAV, AGK, spis od 27. srpnja 1832., dok. 1875.

²³⁵ L. Brozović, n. dj, 133-134.

²³⁶ R. Horvat, Poviest, n. dj, 66.

²³⁷ D. Feletar, Podravina, n. dj, 183-188.

²³⁸ DAV, AGK, spis od 5. siječnja 1786. godine, kut. R2.

²³⁹ DAV, AGK, spis od 20. lipnja 1794. godine, kut. 33A.

²⁴⁰ DAV, AGK, spis od 8. veljače 1831., dok. br. 524.

²⁴¹ D. Feletar, Povijesni razvoj i suvremeno značenje vađenja ugljena na Podravskoj Bilogori, Radovi Zavoda za znanstveni rad JAZU 1, Varaždin 1986., 171-175.

²⁴² M. Kolar-Dimitrijević, Rudnici ugljena u Glogovcu do 1941. godine, Podravski zbornik 3, Koprivnica 1977., 30.

²⁴³ M. Kolar-Dimitrijević, Prijeratno podravsko rudarstvo, Podravski zbornik 4, Koprivnica 1978., 50-52; F. Vrbanić, Rudarska produkcija u Hrvatskoj i Slavoniji 1872.-1881., Zagreb 1883., 32-91.

²⁴⁴ D. Feletar, B. Žauhar, 110 godina koprivničkog bankarstva, Koprivnica 1982., 21-25.; D. Feletar, Podravina, n.dj., 204-205.

Primljeno: 1999-11-18